

ОДЕСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ ЖУРНАЛІСТІВ УКРАЇНИ
ФОНД ПІДТРИМКИ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ І ТРУДОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

М. М. Гнатовський
Т. Р. Короткий
Н. В. Хендель

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

ДОВІДНИК ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ

2-ге видання, доповнене

Одеса
Фенікс
2015

УДК 341.1/8
ББК 67.412.1
Г 56

Гнатовський М. М.

Г 56 Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. – 2-ге вид., доповн. – Одеса : Фенікс, 2015. – 92 с.

ISBN 978-966-438-928-7

Друге видання Довідника з міжнародного гуманітарного права для журналістів містить основні поняття та положення міжнародного гуманітарного права у системному викладі, перелік конвенційних джерел міжнародного гуманітарного права, витяги з Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. та Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 р., що стосуються правового положення та захисту журналістів у період збройних конфліктів. У Довідник включені Резолюція 1738 (2006) Ради Безпеки ООН від 23 грудня 2006 р. та Декларація про безпеку журналістів і працівників засобів масової інформації в ситуаціях збройного конфлікту.

Проведено доктринальний аналіз правового положення та міжнародно-правового захисту журналістів у період збройних конфліктів. Приведені деякі механізми захисту журналістів у період збройних конфліктів. Додатково приведені інформаційні дані з міжнародного гуманітарного права з посиланнями на спеціальну літературу та Інтернет-ресурси.

Видання підготовлено при підтримці Фонду підтримки фундаментальних досліджень.

Довідник призначений для журналістів та співробітників ЗМІ. Видання може бути корисним для осіб, які мають знати та виконувати міжнародне гуманітарне право.

УДК 341.1/8
ББК 67.412.1

ISBN 978-966-438-900-3 (вид. 1-ше) © Гнатовський М. М., Короткий Т. Р.,
Хендель Н. В., 2015

© Гнатовський М. М., Загальні положення міжнародного гуманітарного права, 2015

ВСТУП

В умовах збройного конфлікту проблема захисту індивіда і забезпечення його прав і свобод стає актуальнішою і значущою, оскільки ординарні механізми забезпечення та дотримання прав людини, розраховані на мирний час, стають менш ефективними і застосовними, а самі життя і здоров'я особи перебувають під безпосередньою загрозою військових небезпек і поневірянь.

Міжнародне право містить спеціальну систему міжнародно-правових норм і механізмів їх реалізації, спрямованих на обмеження насильства під час війни та захист жертв війни. Ці норми виникли у далекому минулому, і у другій половині ХІХ ст. були кодифіковані в право Женеві і право Гааги.

У сучасному міжнародному праві виокремлюють окрему галузь, яку частіше називають міжнародне гуманітарне право. Міжнародне гуманітарне право спрямоване саме на захист жертв збройних конфліктів, тобто розраховано на захист прав людини у ситуаціях, коли загальні механізми захисту прав людини не працюють чи малоефективні.

Природно, виникає закономірне запитання: може і чи має право, і насамперед міжнародне, регламентувати ведення збройних конфліктів та зменшити наслідки і страждання, заподіювані війнами? Жан Пікте, один із найвідоміших діячів Міжнародного комітету Червоного Хреста, автор терміна «міжнародне гуманітарне право», відповідаючи на це запитання, зазначає співвідношення права і війни. «Війна, – відмічає він, – це удавання до сили, але до сили, що має межі. Крім і вище насильства, все-таки існують права й обов'язки. Вони і складають закони війни, що є продуктом розуму і глибоких гуманних почуттів, які повинні поважати всі люди і за всіх часів»¹.

І класичне міжнародне право з його поділом на право війни і право миру, і сучасне міжнародне право з міжнародним гуманітарним правом доводять можливість виникнення спочатку звичаєвих норм, а потім і норм міжнародних договорів, що обмежують насильство і руйнівну силу воєн. Дійсно, складає проблему не тільки наявність, але й реалізація норм міжнародного гуманітарного права. Ознака

¹ Див.: Пікте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права / Международный комитет Красного Креста. – М., 1994. – С. 103.

ефективності належить не тільки до міжнародного гуманітарного, але в цілому й до міжнародного, і до внутрішньодержавного права. Тільки в разі міжнародного гуманітарного права недостатня ефективність більш зрима, гостріша, трагічніша. Тому його реалізація, імплементація у внутрішньодержавне право, виконання, підвищення ефективності тісно переплетені з вивченням і поширенням, особливо в умовах збройного конфлікту, який має місце на території України.

Відповідальність за дотримання зобов'язань по міжнародному гуманітарному праву несе, перш за все, держави сторони конфлікту. Але відповідальність, у тому числі кримінальну, за порушення міжнародного гуманітарного права несе особа, яка порушила чи не виконала приписи міжнародного гуманітарного права.

Для України актуальним є питання дотримання міжнародного гуманітарного права в умовах конфлікту на Донбасі. Тому важливим є поширення знань про міжнародне гуманітарне право серед цільових груп, які в першу чергу мають знати, розуміти і застосовувати міжнародне гуманітарне право, до якої, безумовно, відносяться і журналісти.

У цьому сенсі на журналістах лежить подвійна відповідальність. Насамперед у галузі поширення знань про міжнародне гуманітарне право, створення позитивного інформаційного фону, спрямованого на заохочення дотримання міжнародного гуманітарного права. Багато в чому ЗМІ можуть забезпечити умови, сприятливі поширенню знань про міжнародне гуманітарне право і його дотриманню.

З іншого боку, журналісти не повинні у своїй діяльності закликати або підбурювати до порушення міжнародного гуманітарного права, до скоєння міжнародних злочинів, що за міжнародним і внутрішньодержавним кримінальним правом кваліфікується як воєнний злочин, геноцид чи злочин проти людяності.

Висвітлюючи події, пов'язані зі збройним конфліктом, важлива не тільки достовірна і перевірена інформація з огляду на факти і обставини, але й компетентна і термінологічно вірна інтерпретація подій. Тому, знання міжнародного гуманітарного права, його основних категорій і понять, багато в чому є критерієм спеціальної підготовки журналістів, і сприятиме якісному та професійному поданню матеріалів.

Не менш важливим є знання журналістами міжнародного гуманітарного права з метою забезпечення власної безпеки і захисту в умовах збройного конфлікту. Саме тому є важливою підготовка журналістів з міжнародного гуманітарного права.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА²

1.1. Поняття міжнародного гуманітарного права

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише в тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони³.

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий сучасним міжнародним правом у регламентації питань застосування сили в міжнародних відносинах, збройні конфлікти залишаються повсякденною реальністю і після прийняття Статуту ООН. Характер збройних конфліктів з часом змінився: зменшується кількість класичних міждержавних воєн, проте частішими та кривавішими стають збройні конфлікти, у яких державі (або державам) протистоять недержавні збройні групи, а також ситуації, коли такі групи воюють одна з одною. Ведення збройних конфліктів залишається важливою сферою людської діяльності, що як така потребує організації та відповідного врегулювання правовими засобами. Характер правового регулювання збройних конфліктів визначається гуманними цінностями, що є спільними для всього людства та не залежать від міркувань культурного релятивізму.

Дослідники відзначають одночасну простоту та складність МГП. Воно є простим, оскільки його головний зміст можна звести до кількох простих принципів, але водночас і складним, оскільки одна й та сама поведінка регулюється нормами, що змінюються відповідно до конкретних ситуацій, застосовних джерел та кола суб'єктів.

² «Загальні положення міжнародного гуманітарного права» підготував М. М. Гнатівський.

³ *Sassòli M. How Does Law Protect in War? / M. Sassòli, A. Bouvier, A. Quintin. – 3rd ed. – Geneva : ICRC, 2011. – Vol. I. – P. 93.*

Тоді як у міжнародному праві норми, що регулюють ведення воєнних дій, сформувалися доволі давно, термін «*міжнародне гуманітарне право*» увійшов у вжиток лише в другій половині ХХ ст. Найдавнішим є поняття «*право війни*», яке сьогодні застосовується переважно в доктрині США, а також – у своєму латинському варіанті «*jus in bello*» – і європейськими фахівцями. На межі ХІХ та ХХ ст. у вжиток увійшов термін «*закони і звичаї війни*», відображений, наприклад, у назві Гаазького положення про закони і звичаї сухопутної війни (ГП) 1899/1907 р.⁴ Пізнішим є термін «*право збройних конфліктів*», що виник унаслідок запровадження до ст. 2, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (далі – ЖК I-IV), ключового терміна «збройний конфлікт». Метою останнього було поширити застосування норм права війни на ситуації, які є фактичним збройним конфліктом, але не супроводжуються формальним оголошенням війни.

Термін «*міжнародне гуманітарне право*» є наймолодшим зі згаданих, проте найпопулярнішим. Він виник у Міжнародному русі Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а безпосереднє авторство приписують провідному його діячу *Жану Пікете (Jean Pictet)*. Термін «МГП» підкреслює основний зміст сучасного права збройних конфліктів, відображений у ЖК I-IV – захист жертв війни, зокрема поранених та хворих військовослужбовців, військовополонених та цивільних осіб. У сучасній літературі для позначення галузі, норми та принципи якої регулюють поведінку сторін збройних конфліктів, найчастіше використовується саме термін «МГП». Проте необхідно зауважити, що термін «МГП» може також використовуватися у звуженому та розширеному сенсах. У звуженому сенсі він означатиме лише ті норми права збройних конфліктів, що стосуються захисту їхніх жертв («право Женеви»), і не охоплюватиме такі традиційні інститути права війни, як нейтралітет або навіть методи та засоби ведення війни. У розширеному значенні, яке нині використовується переважно в російській доктрині, під МГП мають на увазі «супергалузь» міжнародного права, що охоплює міжнародний захист прав людини як взагалі, так і в ситуаціях збройного конфлікту⁵. Недолік

⁴ Є додатком до II Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. та однойменної IV Гаазької конвенції 1907 р.

⁵ *Тиунов О. И.* Международное гуманитарное право / О. И. Тиунов. – 2-е изд. – М. : Норма, 2009. – С. 10; *Международное гуманитарное право / под ред. А. Я. Капустина.* – М. : Юрайт-Издат, 2009. – С. 9-13.

останнього підходу полягає в тому, що міжнародне право прав людини (далі – МППЛ) та МГП (як синонім «права збройних конфліктів») є різними галузями міжнародного права, що, незважаючи на низку збігів, установлюють суттєво відмінні правові режими. Для уникнення будь-якої плутанини з обсягом тлумачення терміна «МГП» у практиці ООН подекуди вживається громіздкий, але точний термін «*міжнародне гуманітарне право, що застосовується під час збройних конфліктів*».

МГП – важлива галузь міжнародного публічного права, розвиток якої – поряд із розвитком МППЛ – позначив тенденцію до гуманізації сучасного міжнародного права⁶. Саме розвиток цих двох галузей обумовив також становлення міжнародного кримінального права, інститути якого (насамперед – інститут воєнних злочинів, але також і норми, що встановлюють склад злочинів проти людяності та злочину геноциду) «обслуговують» МГП, додаючи в разі його порушення до звичайного для міжнародного права інституту відповідальності держав кримінальну відповідальність індивідів на підставі міжнародного права.

У практичному плані найбільш важливими є питання співвідношення МГП з нормами, які регулюють питання правомірності застосування сили в міжнародних відносинах (вітчизняна наука вважає їх належними переважно до галузі права міжнародної безпеки), та з МППЛ.

Основні принципи та норми МГП («*jus in bello*») – право під час війни) розвивалися за часів, коли держави мали достатньо широкі підстави для законного застосування сили в міжнародних відносинах. Такі підстави визначалися розділом міжнародного права, що має латинську назву «*jus ad bellum*» («право на війну»). У сучасному міжнародному праві, де діє імперативна заборона застосування сили або погрози силою (п. 4 ст. 2 Статуту ООН), майже завжди можна стверджувати, що одна зі сторін міжнародного збройного конфлікту порушує міжнародне право самим лише фактом застосування сили. Це є ще більш очевидним для неміжнародних збройних конфліктів, оскільки національне законодавство держав світу забороняє застосування сили проти представників держави (органів правопорядку, збройних сил тощо). Та, незважаючи на заборони, збройні конфлік-

⁶ *Meron Th. The Humanization of International Law / Th. Meron. – Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff Publishers, 2006. – P. XV.*

ти залишаються об'єктивною реальністю, а отже потребують регулювання, що забезпечило б мінімум людяності в таких нелюдських ситуаціях, коли більшість інших правових норм не діють або не виконуються. З практичних, політичних та гуманітарних міркувань МГП має бути однаковим для всіх сторін збройного конфлікту – як тих, хто вдається до застосування сили законно, так і тих, хто робить це незаконно. Відповідно, існує нагальна потреба у збереженні історичного розрізнення *jus in bello* та *jus ad bellum*. МГП слід дотримуватися незалежно від будь-яких міркувань *jus ad bellum*. Будь-які твердження про наявність чи відсутність акту агресії, (не)правомірність застосування сили, реалізацію права на самооборону, силові дії за санкцією Ради Безпеки ООН, «гуманітарну інтервенцію» тощо не можуть бути виправданням порушень МГП будь-якою зі сторін конфлікту. Повне розрізнення *jus in bello* та *jus ad bellum* означає, що МГП застосовується всюди, де фактично відбувається збройний конфлікт, і що жодні аргументи зі сфери *jus ad bellum* не можуть використовуватися для тлумачення МГП.

Питання про співвідношення МГП та МППЛ є одним із найбільш актуальних та неоднозначних. Хоч обидві ці галузі міжнародного права мають на меті захист прав осіб, історія їхнього формування та способи такого захисту суттєво відрізняються. МГП сформувалося як галузь класичного міжнародного права, що регулювала міждержавні відносини під час війни, тоді як питання захисту прав людини лише поступово перейшли із суто національного на міжнародний рівень. Хоч норми МГП і мають результатом захист прав окремих осіб, він впливає із приписів, призначених насамперед регулювати поведінку держав одна щодо одної. За МГП захищаються права цілих категорій осіб (наприклад, поранених, військовополонених, цивільних осіб під владою супротивника тощо), а не формулюються суб'єктивні права окремих індивідів щодо держави, як це характерно для МППЛ. Проте з розширенням міжнародного аспекту захисту прав людини, з одного боку, та з поширенням норм МГП на неміжнародні збройні конфлікти – з іншого, проблема співвідношення правових режимів, що передбачаються цими двома галузями міжнародного права, набула гострого практичного характеру.

Хоч існують численні випадки, коли МГП та МППЛ доповнюють одне одного або відсилають одне до одного, найбільш типовим варіантом співвідношення норм цих двох галузей є їхнє паралельне

застосування. За такої ситуації кожна з цих двох галузей застосовуються до конкретних фактів, оцінюючи їх відповідно до своїх власних вимог. Саме так можна узагальнити підхід Міжнародного Суду ООН у справах про правові наслідки будівництва стіни на окупованій палестинській території 2004 р.⁷ та про збройні дії на території Конго 2005 р.⁸ Паралельне застосування МГП та МППЛ може також включати випадки, коли окремі категорії з однієї з цих галузей братимуться до уваги для застосування норм іншої. Наприклад, зміст права на життя, передбаченого МППЛ, за ситуації збройного конфлікту тлумачитиметься відповідно до положень МГП.

1.2. Історичний розвиток міжнародного гуманітарного права

Правові норми, що регулюють ведення війни, є такими ж давніми, як і сама війна. Відповідні звичаї можна знайти у всіх регіонах світу, зокрема в Азії, Африці, доколумбовій Америці та Європі, а тому норми МГП, більшість яких не є універсальними за способом свого виникнення, є універсальними за своєю природою, оскільки їхні засади містяться в більшості неєвропейських систем мислення. Проте незважаючи на своє походження, ці стародавні звичаї мали суттєвий недолік: їх застосування обмежувалось конкретними регіонами та дуже часто – конкретною війною⁹.

Виклад історії сучасного МГП заведено починати з 24 червня 1859 р., коли під селищем Сольферіно в Північній Італії відбулася найбільша в Другій війні за незалежність Італії битва між військами франко-сардинського альянсу та австрійською армією. Гуманітарні наслідки битви були жахливими: на полі бою, а також у розташованих поблизу населених пунктах залишилися кілька десятків тисяч поранених та загиблих солдатів з обох сторін. Свідком цих подій став женевський комерсант *Жан Анрі Дюнан (Jean Henri Dunant)*, який, вражений стражданнями поранених, покинутих без медичної

⁷ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (Advisory Opinion, 2004), ICJ.

⁸ *Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda, 2005), ICJ.

⁹ *Sassòli M. How Does Law Protect in War?* / M. Sassòli, A. Bouvier, A. Quintin. – 3rd ed. – Geneva : ICRC, 2011. – Vol. I, part I. – P. 139-140.

допомоги на полі бою, намагався разом із місцевими мешканцями організувати надання допомоги всім, хто мав у ній потребу. На основі своїх вражень Дюнан 1862 року опублікував книжку «Спогади про Сольферіно»¹⁰, в якій було сформульовано дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію, що надаватиме захист пораненим у діючих арміях, та створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб. Книга Дюнана та його пропозиції були сприйняті з ентузіазмом, чому сприяла значна мода на філантропічні товариства в тогочасній Європі. У лютому 1863 р. Дюнан разом із чотирма іншими відомими женевськими громадянами заснував Міжнародний комітет допомоги пораненим, що 1876 р. отримав свою сучасну назву – «Міжнародний Комітет Червоного Хреста» (далі – МКЧХ). Комітету, першим президентом якого став юрист і тодішній голова Женевського філантропічного товариства *Гюстав Муаньє (Gustave Moynier)*, вдалося переконати швейцарський уряд провести дві дипломатичні конференції, на першій з яких (жовтень 1863 р.) було обговорено пропозиції Дюнана, а на другій (серпень 1864 р.) – прийнято Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених у діючих арміях. З цієї конвенції починається історія сучасного позитивного МГП, основним «ангеломохоронцем» якого є МКЧХ. Відтоді було укладено десятки багатосторонніх договорів з питань МГП, про головні з яких йдеться нижче.

Основними тенденціями розвитку договірної МГП є:

- 1) постійне розширення категорій жертв війни, які отримують захист за МГП: спочатку лише поранені військовослужбовці (1864 р.), потім – хворі комбатанти (1868 р.) та особи, що зазнали корабельної аварії (1899 р.), потім – військовополонені та цивільні особи на окупованих територіях (1899 р.) та, нарешті, все цивільне населення супротивника (1949 р.);
- 2) постійне розширення сфери суспільних відносин, що регулюються МГП, а також збільшення функцій МКЧХ: від надання експертів для засвідчення належного використання госпітального судна до направлення гуманітарної допомоги цивільному населенню, що потерпає від голоду, тощо;

¹⁰ *Dunant H. Un souvenir de Solferino / H. Dunant. – Genève : Imprimerie Jules-Guillaume Fick, 1862. – 115 p.*

- 3) розширення кола ситуацій, за яких захищаються жертви: спочатку лише міжнародні збройні конфлікти (МЗК), згодом (1949 р.) – збройні конфлікти неміжнародного характеру (НМЗК); нині триває дискусія щодо захисту жертв ситуацій, котрі не кваліфікуються як збройні конфлікти (зокрема, внутрішні заворушення);
- 4) регулярне виправлення та доповнення договорів з урахуванням реальних подій останніх збройних конфліктів: наприклад, норми про захист поранених, що містяться в Женевській конвенції 1864 р., переглядалися у 1906, 1929, 1949 та 1977 рр.

Слід також мати на увазі, що до 1977 р. МГП об'єднувало дві відносно самостійні підгалузі: «*право Женеви*», норми якого стосуються захисту жертв збройних конфліктів (осіб, які не є комбатантами, та осіб, які припинили брати участь у конфлікті), та «*право Гааги*», норми якого забороняють або обмежують застосування конкретних методів та засобів ведення війни. Розрізнення між «правом Женеви» та «правом Гааги» загалом утратило «свою важливість після прийняття 1977 року двох додаткових протоколів до ЖК I-IV, які стосуються обох цих течій МГП.

1.3. Джерела міжнародного гуманітарного права

Головними джерелами МГП, як і міжнародного права загалом, є *міжнародні договори та міжнародні звичаї*. Переваги та недоліки цих двох форм існування норм міжнародного права яскраво виявляються в контексті МГП.

Міжнародний договір – головне джерело МГП, починаючи з третьої чверті XIX століття, коли розпочався процес кодифікації законів і звичаїв війни. Нині МГП є однією з найкраще забезпечених конвенційним матеріалом галузей міжнародного права. Конкретні та чіткі писані норми міжнародних договорів є зручним матеріалом, з якого за екстремальної ситуації збройного конфлікту сторони можуть визначити свої права та обов'язки. Важливо відзначити дуже високий рівень прийняття державами на себе зобов'язань за багатосторонніми договорами з МГП. Так, до ЖК I-IV приєдналися всі без

винятку держави світу. Головними чинними договірними джерелами МГП є:

– *у сфері захисту жертв збройних конфліктів*: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (ЖК I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. (ЖК II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (ЖК III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (ЖК IV); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р. (ДП II); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р. (ДП III); Конвенція про права дитини, Нью-Йорк, 20 листопада 1989 р.; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, Нью-Йорк, 25 травня 2000 р.;

– *у сфері захисту культурних цінностей у випадку збройного конфлікту*: Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.; Перший протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 14 травня 1954 р.; Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, 26 травня 1999 р.;

– *у сфері захисту навколишнього середовища у випадку збройного конфлікту*: Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище, 10 грудня 1976 р.;

– *у сфері обмеження або заборони використання окремих засобів ведення війни (зброї)*: Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів, 17 червня 1925 р.; Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.; Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних

видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 р. (КВ33), з поправкою до неї від 21 грудня 2001 р.; Протокол про осколки, які не визначаються, 10 жовтня 1980 р. (Протокол I до КВ33); Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, 10 жовтня 1980 р., з поправками, внесеними 3 травня 1996 р. (Протокол II до КВ33); Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї, 10 жовтня 1980 р. (Протокол III до КВ33); Протокол про засліплюючу лазерну зброю, 13 жовтня 1995 р. (Протокол IV до КВ33); Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни, 28 листопада 2003 р. (Протокол V до КВ33); Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 р.; Оттавська конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення, 18 вересня 1997 р.; Конвенція про касетні боеприпаси, 30 травня 2008 р.;

– у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення МГП: Римський Статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р. (Римський Статут).

Україна є стороною всіх названих вище міжнародних договорів, за винятком Римського Статуту, ратифікація якого визнана Конституційним Судом України неможливою до внесення відповідних змін до Конституції України¹¹, *Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1999 р. та Конвенції про касетні боеприпаси 2008 р.*

Міжнародний звичай залишається одним із двох головних джерел МГП, успішно доповнюючи навіть дуже детальне та розгалужене договірно-правове регулювання. Важливість звичаєвих норм МГП обумовлюється низкою чинників¹². Так, міжнародні договори створюють зобов'язання лише для держав, що є їхніми сторонами. Якщо ЖК I-IV 1949 р. набули універсального прийняття, то ситуація з додатковими протоколами до них 1977 р. є значно менш позитивною, оскільки кількадесят держав, серед яких, наприклад, США та

¹¹ *Справа про Римський Статут* (висновок 2001 р.) / Конституційний Суд України.

¹² Див.: *Гнатівський М. М.* Нове народження звичаєвого міжнародного гуманітарного права / М. М. Гнатівський // *Укр. часопис міжнар. права.* – 2006. – № 2. – С. 17-22.

Ізраїль, не приєдналися до цих протоколів через принципову незгоду з формулюванням окремих їхніх положень. При цьому такі держави сприймають як юридично обов'язкові інші положення додаткових протоколів, що в цьому разі діють для них як міжнародний звичай. Значення звичаєвих норм особливо важливе для сфер, які недостатньо врегульовані конвенціями, зокрема – у разі збройних конфліктів неміжнародного характеру, договірне регулювання яких за кількістю норм та їх деталізацією значно поступається регулюванню міжнародних конфліктів. До звичаєвого МГП нерідко змушені звертатися міжнародні судові установи (як Міжнародний Суд, так і міжнародні кримінальні трибунали). Посилання на звичаєву природу норм МГП також є корисним аргументом для переконання неурядових збройних груп та невизнаних держав у необхідності їх дотримання.

На відміну від багатьох інших галузей міжнародного права, МГП має у своєму розпорядженні авторитетну доктринальну кодифікацію його звичаєвих норм – «Дослідження звичаєвого МГП¹³», підготовлене у 1995–2005 рр. низкою вчених за загальною координацією МКЧХ. Це дослідження постійно оновлюється відповідно до практики держав та підтримується у вигляді загальнодоступної бази даних на веб-сайті МКЧХ.

Для розуміння специфіки джерел МГП необхідно звернутися до однієї з ключових його норм, відомих як «*декларація (застереження) Мартенса*». Це положення вперше було включено до преамбули Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1899 р. за пропозицією відомого російського юриста-міжнародника та дипломата Ф. Ф. Мартенса і пізніше стало самостійною нормою, яка з редакційними змінами включалась до наступних конвенцій з МГП. Її було включено до статей, присвячених правовим наслідкам денонсації ЖК I-IV (ст. 63/62/142/158), а також до п. 2 ст. 1 ДП I, де декларацію Мартенса викладено в такій редакції: «У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи та комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що походять зі сталих звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості».

¹³ *Customary International Humanitarian Law* // International Committee of the Red Cross ; ed. by Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck. – Cambridge University Press, 2005. – Vol. 1 : Rules. – LIX+628 p.; Vol. 2 : Practice. – XXIV+4411 p.

Декларація Мартенса має дві основні функції. *По-перше*, незважаючи на значне збільшення числа суб'єктів, для яких є обов'язковим МГП, та незважаючи на доволі детальну його кодифікацію, жодна кодифікація не може вважатися повною та остаточною. Тому декларація Мартенса запобігає дії у МГП презумпції, згідно з якою все, що явно не заборонено міжнародними договорами, є дозволеним. Згідно з нею кожна сторона збройного конфлікту має оцінювати свої плани та поведінку не тільки на відповідність заборонним нормам договірному МГП, але й перевіряти їх на відповідність звичаям, принципу гуманності та моральним вимогам. *По-друге*, декларація Мартенса повинна розглядатися як динамічний чинник, що проголошує застосовність принципів МГП незалежно від подальших змін у класифікації охоплюваних ним ситуацій та подальшого розвитку технологій¹⁴. Цей аспект дії декларації Мартенса позитивно оцінив Міжнародний Суд ООН у Консультативному висновку 1996 р. про законність погрози ядерною зброєю або її застосування¹⁵. У цьому самому контексті декларація Мартенса робить протиправним відхилення від зобов'язань за МГП із посиланням на докорінну зміну обставин. Крім цих двох найважливіших функцій, декларація Мартенса має враховуватися при тлумаченні норм МГП. На неї також посилаються як на додаткову підставу для звернення до МППЛ у контексті збройних конфліктів. Декларація Мартенса підкреслює значення звичаєвого МГП та стимулює держави до ведення переговорів про укладення нових угод у цій галузі.

1.4. Принципи міжнародного гуманітарного права

Принципи МГП мають різний характер – від найзагальніших до конкретних, що стосуються окремих його інститутів. З огляду на це в доктрині існує велика кількість поглядів на загальну кількість та класифікацію таких принципів. Для навчальних цілей найбільш вдалою нам видається класифікація принципів МГП, що запропонува-

¹⁴ *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949.* – Geneva : ICRC, 1987. – P. 38-39.

¹⁵ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion, 1996), ICJ, § 78.

ли Р. Кольб та Р. Хайд¹⁶. У найзагальнішому плані зміст усіх норм МГП може розглядатися як компроміс між двома основоположними, проте різноспрямованими принципами: принципом гуманності та принципом військової необхідності. Ігнорування будь-якого з цих принципів при формулюванні норм МГП призведе до неможливості врегулювати поведінку сторін збройних конфліктів. Якщо б визнавався лише принцип гуманності, норми МГП не могли б бути застосовані військовими, а тому втратили б своє практичне значення. Ці норми суперечили б факту існування збройного конфлікту – ситуації, яка неминуче передбачає застосування сили, що призводить до руйнувань, загибелі та поранення людей. З іншого боку, якби формування норм МГП здійснювалося б лише під впливом принципу військової необхідності, його норми були б нездатні зменшити ті лиха, які супроводжують збройний конфлікт. Знаходження балансу між цими двома принципами, обмеження в гуманних цілях насильства, притаманного кожному збройному конфлікту, і є метою правотворчого процесу у сфері МГП. Так, у преамбулі IV Гаазької конвенції про закони і звичаї сухопутної війни 1907 р. зазначається, що її положення «навіяні бажанням зменшити лиха війни, наскільки дозволять воєнні вимоги». Важливо також пам'ятати, що відхилення від норм МГП з посиланням на принцип військової необхідності є протиправним, оскільки норми МГП ще під час свого створення врахували міркування військової необхідності. Виняток становлять лише ті норми, що прямо вказують на можливість відхилення від них у разі військової необхідності. Так, ГП 1907 р. забороняє нищити або захоплювати ворожу власність, окрім випадків, коли таке знищення або захоплення викликане настійною воєнною необхідністю (п. «g» ст. 23).

Іншою парою головних принципів МГП є принципи, що визначають зміст двох його історичних підгалузей – «права Гааги» та «права Женеві». Норми двох підгалузей є за своїм змістом лише конкретизацією змісту цих двох принципів, що також повинні використовуватися для заповнення будь-яких прогалів у правовому регулюванні, а також у разі сумнівів щодо правильного тлумачення норм МГП.

¹⁶ Kolb R. An Introduction to the International Law of Armed Conflicts / R. Kolb, R. Hyde. – Oxford ; Portland Oregon : Hart Publishing, 2008. – P. 43-50.

Основним принципом «права Гааги» є *принцип обмеження*, що викладено у ст. 22 ГП 1907 р. та у п. 1 ст. 35 ДП I. Відповідно до нього *право сторін збройного конфлікту обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим*. Цей принцип відкидає ідею тотальної війни і встановлює, що не всі засоби, які можуть бути корисними для досягнення військової перемоги, є дозволеними. Обмеження та заборони можуть встановлюватися щодо засобів та методів ведення війни.

Основним принципом «права Женеви» є *принцип гуманності*, що в цьому контексті вимагає гуманного ставлення до осіб, які не беруть участі або припинили брати участь у збройному конфлікті («захищених осіб» у широкому сенсі цього поняття). Цей принцип найчіткіше викладено у ст. 3, спільній для ЖК I-IV, ст. 12/12/13/27 ЖК I-IV, ст. 4 ДП II. Принцип гуманності має три складові: 1) обов'язок ставитися до осіб, що не беруть участі в збройному конфлікті, з повагою – тобто утримуватися від поведінки, що може завдати шкоди таким особам, погроз, принижень тощо; 2) обов'язок захищати цих осіб – тобто обов'язок активної поведінки, що полягає в захисті цих осіб від лих та страждань, що супроводжують збройний конфлікт, а також обороняти їх від небезпек (наприклад, евакуювати військовополонених із зони активних бойових дій); 3) обов'язок ставитися до захищених осіб без дискримінації за критеріями, забороненими міжнародним правом (національність, релігійні або політичні переконання, раса, стать, соціальний статус тощо); разом із тим МГП може вимагати різного ставлення до захищених осіб за об'єктивно обґрунтованими критеріями (наприклад, першими медичну допомогу мають отримати особи, що поранені або хворі найтяжче; під час військового полону офіцери користуються низкою переваг порівняно з рядовим складом тощо).

Конкретне застосування принципу гуманності за різних обставин детально регулюється ЖК I-IV та додатковими протоколами до них 1977 р. Проте щоразу цей принцип буде вимагати ставлення до особи як до мети, а не як до засобу, і за об'єктивно найтяжчих обставин кожна особа має отримати можливість зберігати мінімальну гідність.

1.5. Сфера застосування міжнародного гуманітарного права

Питання про застосовність норм МГП до конкретної ситуації є першим, на яке необхідно дати правильну відповідь. Хоч норми МГП є чинними, вони застосовуються лише до ситуацій збройних конфліктів. Порівняно нечисленні винятки становлять норми, які розраховані на застосування в мирний час та спрямовані на підготовку держав до застосування всього корпусу норм МГП.

Матеріальна сфера застосування МГП повністю залежить від існування збройного конфлікту, що може мати як міжнародний, так і неміжнародний характер. Традиційно право збройних конфліктів було галуззю міжнародного права, яка застосовувалася лише до воєн між суб'єктами міжнародного права, тобто державами. Виняток становили рідкісні ситуації, коли під час громадянських воєн їхні сторони укладали угоди, у яких брали на себе зобов'язання дотримуватися всіх або деяких законів і звичаїв війни (наприклад, громадянська війна в Іспанії 1936–1939 рр.). Із включенням до ЖК I-IV спільної ст. 3 МГП поширило свою дію також і на НМЗК, хоч обсяг їх нормативного регулювання був і залишається значно меншим, ніж регулювання МЗК.

Договірне МГП не містить узагальненої дефініції поняття «збройний конфлікт», зосереджуючись на визначенні МЗК та НМЗК, кожен з яких передбачає застосування особливого правового режиму.

У разі МЗК матеріальна сфера застосування МГП визначається відповідно до спільної ст. 2 ЖК I-IV та ст. 1 ДП I. У спільній ст. 2 йдеться про три різних за своїм характером ситуації, кожна з яких розглядається як МЗК, що дає підстави для застосування *всього корпусу договірних та звичаєвих норм МГП* (окрім норм, спеціально розрахованих на НМЗК).

По-перше, у спільній ст. 2 йдеться *про випадки оголошеної війни між двома або більше державами.* У міжнародному праві зберігається норма, згідно з якою таке оголошення встановлює стан війни з іншою державою, а МГП застосовується незалежно від того, чи ведуться активні воєнні дії. Такою була ситуація, що виникла після оголошення війни нацистській Німеччині з боку багатьох латиноамериканських держав. За відсутності воєнних дій норми МГП, що присвячені їх регулюванню, застосовуватися не можуть, але діяти-

муть ті, що стосуються захисту іноземців, які є громадянами супротивної держави. Разом із тим випадки формального оголошення війни, яким присвячено III Гаазьку конвенцію 1907 р., на сьогодні є вкрай рідкісними. Навіть коли політичні діячі роблять заяви про перебування їхньої держави у стані війни, вони не є достатньо чіткими та недвозначними, щоб призвести до юридичних наслідків (наприклад, заява президента Пакистану про стан війни з Індією 1965 р., заяви керівництва КНДР про стан війни з Республікою Корея та США 2013 р.).

По-друге, МГП застосовується *в разі фактичного збройного конфлікту*, що виникає між двома або більшою кількістю держав, навіть якщо будь-яка з них не визнає стану війни. Включення цього положення до ЖК I-IV вирішило одну з найбільших проблем МГП, оскільки відтак зникла потреба доводити існування формального стану війни для того, щоб мати змогу застосувати норми цієї галузі. Крім того, поріг застосування цього критерію в разі МЗК є дуже низьким: МГП регулює найменші збройні сутички між державами, не встановлюючи жодних вимог щодо їх інтенсивності.

По-третє, норми МГП, що регулюють МЗК, завжди застосовуються в разі *окупації всієї чи частини території держави*, навіть якщо ця окупація не зустрінє жодного збройного спротиву. Такою, наприклад, була окупація Німеччиною Данії 1940 р. Норми МГП застосовуються, насамперед, для того, щоб забезпечити захист цивільного населення.

Четверта ситуація, за якої застосовуються норми МГП, призначені для регулювання МЗК, була додана в п. 4 ст. 1 ДП I: *«збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого у Статуті ООН та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН»*. Включене до ДП I на наполягання нових незалежних держав, що виникли внаслідок деколонізації, це положення зустріло спротив багатьох західних держав. У зв'язку з фактичним завершенням процесу деколонізації особливого практичного значення п. 4 ст. 1 ДП I не має.

Як уже зазначалося, кількість договірних норм МГП, що застосовуються до НМЗК, є значно меншою, ніж у разі МЗК. Основа договірно-правового регулювання НМЗК – це спільна ст. 3 ЖК I-IV, а

також ДП II. При цьому спільна ст. 3 та ст. 1 ДП II установлюють різні пороги своєї застосовності, у результаті чого спільна ст. 3 застосовується практично до всіх НМЗК, а ДП II – до значно більш вузького кола ситуацій.

Спільна стаття 3 ЖК I-IV установлює мінімальний гуманітарний стандарт, що, як зазначив Міжнародний Суд, має застосовуватися у всіх збройних конфліктах¹⁷. У статті зазначено, що вона застосовується в разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території держави. На практиці сформувалися два додаткових критерії застосовності спільної ст. 3. По-перше, збройні угруповання повинні мати *мінімальний рівень організації*, тобто перебувати під відповідальним командуванням, підпорядковуватися військовій дисципліні та мати змогу дотримуватися норм МГП. По-друге, збройний конфлікт повинен мати *достатній рівень інтенсивності*. Чітко встановити необхідний мінімум у цьому аспекті непросто, але як орієнтир використовується такий критерій: якщо із збройними заворушеннями неможливо впоратися лише силами поліції, а треба залучати збройні сили держави, то необхідний для застосування спільної ст. 3 рівень інтенсивності досягнуто.

Застосування ДП II, норми якого доповнюють та розвивають положення спільної ст. 3, залежить від дотримання низки жорстких критеріїв, установлених у п. 1 його ст. 1. Відповідно до неї ДП II застосовується до всіх НМЗК, які: 1) відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони 2) між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, 3) перебуваючи під відповідальним командуванням, 4) контролюють частину її території, 5) що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та 6) застосувати ДП II. Отже, порівняно із спільною ст. 3, сфера застосування ДП II є звуженою у двох основних аспектах. По-перше, йдеться лише про НМЗК, однією зі сторін якого є урядові збройні сили (спільна ст. 3 застосовується і до НМЗК між неурядовими угрупованнями). По-друге, йдеться тільки про ті НМЗК, у яких антиурядові сили контролюють певну частину території держави.

Зауважимо, що звичаєві норми МГП, які стосуються НМЗК, застосовуються за дотримання критеріїв, необхідних для застосуван-

¹⁷ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America, 1986), ICJ, § 218.

ня спільної ст. 3. Крім того, ст. 8 Римського Статуту підтримала визначення НМЗК, вироблене в практиці міжнародних кримінальних трибуналів¹⁸: «тривалий збройний конфлікт між урядовими збройними силами та організованими збройними групами або між такими збройними групами», що є аргументом на користь думки про застарілість формування п. 1 ст. 1 ДП II. Водночас повністю зберігає свою актуальність п. 2 ст. 1 ДП II, що вимагає відрізнити НМЗК від ситуацій, до яких МГП взагалі не застосовується, а саме: «до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення обставинки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами».

Застосування МГП за колом осіб може розглядатися у двох аспектах: суб'єкти, які мають обов'язки згідно з МГП, та особи, яким МГП надає захист.

Головним суб'єктом, що має обов'язки відповідно до МГП, є держава як основний суб'єкт міжнародного права. Згідно зі спільною ст. 1 ЖК I-IV «Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за будь-яких обставин». Насамперед держава відповідає за дотримання МГП своїм органом – збройними силами та окремими військово-службовцями. Крім того, вона зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для того, щоб вимоги МГП виконувалися будь-якими особами, які фактично можуть брати ефективну участь у збройному конфлікті. Це стосується не тільки комбатантів, але й цивільних осіб, які своїми діями потенційно можуть порушувати МГП та навіть учинити воєнний злочин.

Обов'язки за МГП мають також міжнародні міждержавні організації, під керівництвом яких збройні сили беруть участь у збройних конфліктах. Так, 1999 року Генеральний Секретар ООН у своєму бюлетені під назвою «Дотримання МГП силами ООН»¹⁹ визнав, що Організація зобов'язана дотримуватися норм МГП.

Дотримуватися норм МГП зобов'язані також утворення, що не є суб'єктами міжнародного права, але фактично беруть участь у бойових діях, зокрема різноманітні неурядові збройні групи. Такі групи можуть шляхом односторонніх декларацій підтверджувати

¹⁸ *The Prosecutor v. Duško Tadić* (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 1995), ICTY, § 70.

¹⁹ UN Doc ST/SGB/1999/13.

обов'язковість для себе норм МГП та/або його конкретних договірних джерел. Навіть за відсутності подібних заяв згідно із загальним звичаєвим міжнародним правом вони зобов'язані дотримуватися МГП. Це підкреслюється, зокрема, у резолюції «Застосування МГП та основоположних прав у збройних конфліктах, у яких беруть участь недержавні утворення», прийнятій 1999 року Інститутом міжнародного права. У цьому документі зазначено, що всі сторони таких збройних конфліктів, незалежно від свого правового статусу, мають зобов'язання дотримуватися МГП (ст. 2) і кожна держава та кожне недержавне утворення юридично зобов'язані один перед одним, а також перед усіма членами міжнародного співтовариства дотримуватися МГП за всіх обставин (ст. 5).

Суб'єктами, яким норми МГП надають захист, є:

- 1) комбатанти, що беруть участь у збройному конфлікті. Їх не вважають належними до категорії «захищені особи», оскільки напад на них може бути правомірним. При цьому МГП містить норми, що захищають комбатантів від засобів та методів війни, які спричиняють їм надмірні страждання або роблять їхню загибель неминучою;
- 2) комбатанти *hors de combat*²⁰ – поранені, хворі або такі, що зазнали корабельної аварії, положення про захист яких передбачені в ЖК I та ЖК II;
- 3) військовополонені – комбатанти, які склали зброю та здалися, або комбатанти, що були захоплені в полон супротивником; головним інструментом, що присвячений їхньому захисту, є ЖК III;
- 4) цивільні особи під владою супротивника, основним документом про захист яких є ЖК IV.

Застосування МГП у просторі також відбувається на основі *принципу ефективності*, відповідно до якого МГП застосовується на всій території, на яку поширюється воєнний стан – як унаслідок існування збройного конфлікту в активній фазі, так і внаслідок військової окупації. Отже, МГП застосовується: 1) на території держав, що беруть участь у збройному конфлікті; 2) на будь-якій території, де відбуваються бойові дії або де сторони конфлікту вступають у певні відносини (наприклад, у відкритому морі); 3) на окупованих територіях після завершення активної фази збройного конфлікту. Ін-

²⁰ «Поза боєм» (фр.) – тобто комбатанти, виведені з ладу.

шим принципом застосування МГП у просторі є *принцип єдності державної території*, відповідно до якого норми МГП застосовуються на всій території держави, що бере участь у МЗК або на території якої відбувається НМЗК. Це не означає, що всі норми МГП повинні застосовуватися на всій території відповідної держави: очевидно, що норми, які регулюють засоби і методи ведення війни, застосовуються на тих частинах території держави, де відбуваються бойові дії.

Застосування МГП у часі залежить насамперед від моменту, коли починається та закінчується збройний конфлікт, а також від існування стану оголошеної війни та військової окупації. *МГП починає застосовуватися* з моменту, коли в ході збройного конфлікту вчинено перший ворожий акт, результати якого вимагають дії положень МГП. Отже, МГП починає діяти, щойно перша особа потребує захисту норм МГП, щойно вчинено перший збройний напад, щойно оголошено війну або ділянку іноземної території окуповано тощо.

Момент *завершення застосування норм МГП* на практиці встановити значно важче, оскільки сучасні збройні конфлікти дуже рідко завершуються справжнім миром – значно частіше виникають нестабільні перемир'я, коли конфлікт тимчасово вщухає, щоб через певний час відновитися. Крім того, норми МГП продовжують застосовуватися і після припинення збройного конфлікту до моменту вирішення всіх пов'язаних із ним гуманітарних проблем. Хоч у міжнародних договорах у сфері МГП немає чіткого та однозначного правила про завершення його застосування, вони встановлюють низку моментів, з якими воно пов'язується:

1) *загальне припинення воєнних дій* (п. 2 ст. 6 ЖК IV, п. «b» ст. 3 ДП I) – цей критерій відповідає і звичаєвому МГП та означає, що дія норм МГП, які регулюють ведення воєнних дій, припиняється з їхнім фактичним завершенням (формальне укладення мирного договору при цьому не є обов'язковим);

2) *звільнення з полону та припинення затримання* (п. 1 ст. 5 ЖК III) – критерій, що стосується норм МГП, присвячених правам військовополонених та інших захищених осіб, затриманих стороною збройного конфлікту (може наставати значно пізніше припинення воєнних дій);

3) *припинення військової окупації*. Щодо останнього критерію договірне МГП є заплутаним. Так, ГП 1907 р. – перший міжнародний документ, що врегулював основні аспекти військової окупації,

не містить положень про часові обмеження його застосування, поки територія залишається окупованою. Натомість у п. 3 ст. 6 ЖК IV передбачено, що на окупованій території застосування Конвенції припиняється через рік після загального припинення бойових дій. Навіть незважаючи на довгий перелік статей ЖК IV, які окупаційна влада зобов'язана виконувати, доки триває окупація, це положення можна оцінити як неважко та обумовлене конкретними політичними міркуваннями (зокрема, фактом окупації Німеччини та Японії). Тож п. «б» ст. 3 ДП I повернув ситуацію до норми: дія ЖК I-IV та ДП I припиняється із завершенням стану військової окупації. Така сама позиція сформована й у звичаєвому МГП.

1.6. Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві

Комбатанти. Як уже зазначалося, одним з основоположних принципів МГП є принцип розрізнення між комбатантами та цивільними особами. Якщо цивільні особи мають право на захист від наслідків збройного конфлікту, але не мають права брати в ньому безпосередню участь, таке право належить лише комбатантам. При цьому поняття «комбатант» не тотожне поняттю «військовослужбовець», оскільки збройні сили сторони конфлікту складаються як з комбатантів, так і з некомбатантів²¹. *Комбатантами є особи зі складу збройних сил, які мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях*, тобто їхньою невід'ємною функцією є застосування зброї або систем озброєння (ст. 3 ГП 1907 р., п. 2 ст. 43 ДП I). Решта військовослужбовців мають статус «некомбатантів», а їхній конкретний статус визначається національним законодавством на підставі зазначених міжнародно-правових засад (наприклад, військові судді, чиновники, робітники тощо). МГП також установлює, що медичний та духовний персонал збройних сил не є комбатантами (п. 2 ст. 43 ДП I), але в разі потраплення в полон користується всіма правами та пільгами військовополонених (ст. 33 ЖК III).

²¹ Поняття «некомбатанти» тут вживається у вузькому розумінні. Нерідко «некомбатантами» також називають усіх осіб, які не беруть участі у воєнних діях, зокрема й цивільних осіб.

Тоді як комбатанти не несуть відповідальності за сам факт безпосередньої участі у збройній боротьбі, інші особи, які незаконно беруть таку участь, можуть бути притягнені за це до кримінальної відповідальності та, на відміну від комбатантів, не мають права на статус військовополоненого. Таких осіб інколи називають «незаконними» чи «непривілейованими» комбатантами, хоч договірне МГП такою категорією не користується. Ст. 75 ДП I передбачає лише найбільш базові гарантії прав таких осіб, зокрема права на гуманне поводження та належну судову процедуру. До подібних «незаконних» комбатантів належать шпигуни (ст. 46 ДП I) та найманці (ст. 47 ДП I).

До регулярних комбатантів історично відносять три категорії осіб: 1) членів особового складу збройних сил та включених до них ополчень (за винятком духовного та медичного персоналу); 2) цивільних осіб, які беруть участь у *levée en masse* (мешканці неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни); 3) ополчення та рухи опору, які не включені до складу регулярних військ, але відповідають низці вимог. Згідно зі ст. 4 ЖК III це: наявність на чолі особи, відповідальної за своїх підлеглих; визначений та явно помітний здалеку відмітний знак; відкрите носіння зброї; дотримання законів і звичаїв війни. Значне пом'якшення цих вимог з урахуванням реалій партизанської війни, що було зроблене у ст. 44 ДП I (скасування вимоги щодо відмітного знаку та дотримання МГП; звуження обов'язку відкрито носити зброю – це вимагається лише під час кожного воєнного зіткнення і в той час, коли комбатант перебуває на виду в противника в ході розгортання в бойові порядки, що передують початку нападу, в якому він повинен взяти участь), викликало багато заперечень та залишається чинним лише для держав-учасниць цього протоколу. Відповідно до ст. 5 ЖК III, якщо з'являється сумнів, чи належать особи, які брали участь у воєнних діях і потрапили до рук супротивника, до комбатантів (а отже, чи мають вони право на статус військовополоненого), то такі особи користуються захистом МГП як військовополонені доти, доки їхній статус не буде визначений компетентним трибуналом.

Військовополонені. У разі захоплення супротивником право на статус військовополоненого мають члени особового складу зброй-

них сил сторони в конфлікті та інші законні комбатанти. Цей статус також надається за аналогією іншим категоріям осіб, зокрема захопленому супротивником медичному та духовному персоналу збройних сил. Правовий режим військового полону – один із найдетальніше кодифікованих інститутів МГП. Його положення містяться насамперед у ЖК III, багато з норм якої мають характер звичаєвих. Засадничі норми щодо поводження з військовополоненими ґрунтуються на принципі гуманності та містяться у ст. 12-16 ЖК III. Вони серед іншого передбачають, що: за поводження з військовополоненими відповідає держава, яка тримає в полоні (ст. 12); з військовополоненими слід поводитися гуманно та надавати їм усебічний захист (ст. 13); військовополонені за всіх обставин мають право на повагу до їхньої особи й честі (ст. 14); їм повинна надаватися безоплатна медична допомога (ст. 15); до них не можна застосовувати дискримінацію за критеріями, забороненими міжнародним правом (за ознаками раси, національності, релігії чи віросповідання, політичних переконань тощо).

ЖК III містить велику кількість деталізованих правил, що стосуються початку військового полону (допит військовополонених; документи, якими їх необхідно спорядити; доля предметів особистого користування; евакуація до таборів), інтернування військовополонених (приміщення, харчування та одяг військовополонених; гігієна та медична допомога; статус медичного та духовного персоналу, затриманого для надання допомоги військовополоненим; релігійна, інтелектуальна та фізична діяльність військовополонених; дисципліна в таборах тощо), праці військовополонених та їхніх коштів, зв'язку військовополонених із зовнішнім світом, відносин між ними та властями (скарги; представництво; кримінальні й дисциплінарні санкції; гарантії справедливого судового процесу), закінчення перебування в полоні (репатріація, госпіталізація, звільнення, смерть військовополонених), національних довідкових бюро та створеного МКЧХ Центрального агентства у справах військовополонених тощо.

Поранені та хворі комбатанти. Надання захисту пораненим та хворим комбатантам – історично перше завдання МГП. ЖК I та ЖК II містять детальні норми, що захищають комбатантів, які припинили брати участь у збройному конфлікті внаслідок поранення, хвороби або корабельної аварії. Вони передбачають, по-перше, обов'язок не нападати на таких осіб і, по-друге, ставитися до них гуманно, що включає повагу до осіб *hors de combat*, які перебувають під владою

супротивної сторони, та їхній захист. Обов'язок *поважати* комбатантів супротивника, що були поранені, захворіли або зазнали корабельної аварії, передбачає утримання від будь-яких ворожих дій щодо таких осіб, включно з погрозами, залякуванням та цькуванням. Обов'язок *захистити* має активний характер і передбачає надання захисту таким особам від різноманітних небезпек, що є наслідком збройного конфлікту або інших причин, зокрема хвороб чи природних умов. Третя складова гуманного ставлення осіб *hors de combat* – обов'язок надавати їм медичну допомогу.

Норми МГП встановлюють захист медичних формувань, санітарно-транспортних засобів та медичного майна. Ці об'єкти повинні завжди користуватися повагою та захистом з боку сторін конфлікту та не піддаватися нападу. За жодних обставин такі об'єкти, що користуються захистом, не можуть бути використані для захисту військових цілей від нападу. Захист таких об'єктів припиняється, якщо вони використовуються, окрім своїх гуманітарних функцій, для завдання шкоди супротивникові, проте навіть тоді припиненню захисту має передувати попередження, що було проігноровано після розумного терміну.

Для захисту медичного та релігійного персоналу, санітарно-транспортних засобів та медичного майна під час збройного конфлікту ЖК I-IV та додатковими протоколами до них встановлені *відмітні емблеми*: червоний хрест, червоний півмісяць, червоний лев і сонце (вийшла з ужитку) або червоний кристал (червона рамка у формі квадрата, що стоїть на одній зі своїх вершин). Відмітні емблеми не можуть використовуватися для інших цілей; єдиний виняток становлять національні товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Кристала) та МКЧХ, які можуть застосовувати відмітні емблеми й у мирний час для позначення машин швидкої допомоги, пунктів надання допомоги пораненим і хворим тощо. Держави зобов'язані забезпечувати належне використання цих емблем у будь-який час та подавляти будь-яке зловживання ними.

Цивільні особи. Цивільні особи потребують захисту МГП у двох аспектах: 1) під час активної фази збройного конфлікту – від перетворення на об'єкт збройного нападу та наслідків застосування сили проти військових цілей та комбатантів супротивника; 2) коли вони потрапляють під владу супротивника (зокрема, коли вони опиняються на території супротивної держави або коли територія, на якій вони мешкають, стає окупованою). У першому випадку йдеться про

застосування згаданих нижче принципів розрізнення та сумірності. У другому ж випадку основним застосовним джерелом МГП є ЖК IV, що захищає осіб, які в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами якої вони не є.

ЖК IV містить загальні правила, що застосовуються як до всіх осіб, що отримують захист МГП (санітарні та безпечні зони, евакуація, медична допомога), так і тих, що стосуються «захищених осіб» у значенні ст. 4 цієї конвенції (гарантії гуманного поводження). ЖК IV також містить норми, що стосуються громадян супротивника, які опиняються на території учасниці конфлікту, зокрема щодо права таких осіб залишити територію супротивника та їхнє інтернування. Нарешті, ЖК IV регулює питання захисту цивільних осіб, які перебувають на окупованій території.

Право військової окупації є комплексним інститутом МГП, основними джерелами якого є ЖК IV, ГП 1907 р. та звичаєві норми. Важливу роль у регулюванні відносин, що впливають з військової окупації, відіграє МППЛ. Численні обов'язки окупаючої держави зводяться головним чином до підтримання *status quo ante bellum* на окупованій території (збереження існуючого порядку громадського життя, законів, інституцій тощо), а також забезпечення поваги до цивільного населення та його захисту.

1.7. Основні засади ведення воєнних дій

Основні принципи, якими сторони мають керуватися в ході ведення воєнних дій, мають як договірну, так і звичаєву природу. Вони були авторитетно викладені та прокоментовані Міжнародним Судом ООН²². Серед них найважливішими є: *принцип розрізнення, принцип необхідності та принцип сумірності*.

Принцип розрізнення – загальновизнана норма договірної та звичаєвої МГП, відповідно до якої *сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів* (ст. 48 ДП I, норма 1 «Дослід-

²² Див.: *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* (Advisory Opinion, 1996), ICJ, § 77-78.

ження звичаєвого МГП» 2005 р.). Заборона нападів на цивільних осіб має єдиний виняток: цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у воєнних діях, втрачають імунітет від можливих нападів протягом часу такої безпосередньої участі та часу, протягом якого вони готуються до запланованого ними нападу (п. 3 ст. 51 ДП І).

Принцип необхідності вимагає, щоб сторони збройних конфліктів вживали лише тих заходів, які є необхідними для досягнення військової перемоги. Ця ідея викладена ще в преамбулі до Санкт-Петербурзької декларації 1868 р., у якій сторони визнали, «що єдиною законною метою, яку держави повинні мати під час війни, є послаблення військових сил супротивника; що для цієї мети достатньо вивести з ладу найбільш можливу кількість осіб; що використання такої зброї, яка без користі збільшує страждання виведених з ладу осіб або робить їхню смерть неминучою, не відповідає цій меті». Відповідно до логіки МГП встановлюється така ієрархія можливих дій: взяттю бійця супротивника в полон слід віддавати перевагу перед його пораненням, пораненню – перед заподіянням смерті, заподіянням смерті одному комбатанту – перед заподіянням смерті кільком тощо. Іншими словами, для досягнення однакової військової переваги слід обирати спосіб, що завдає найменше шкоди. Ця ідея також знайшла відображення в п. 3 ст. 57 ДП І.

Принцип сумірності (пропорційності) в МГП означає, що конкретна і безпосередня військова перевага, здобута в результаті військової операції, повинна переважати шкоду, завдану в її ході цивільним особам та цивільним об'єктам. Ідеться не про цілеспрямований напад на цивільних осіб чи цивільні об'єкти, що є забороненим згідно з принципом розрізнення, а про ризик випадкової шкоди цивільним особам та/або об'єктам. Підпункт «б» п. 5 ст. 51 ДП І відносить до числа невивіркових та забороняє збройний напад, «котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти».

Практичне застосування названих принципів є складним завданням, що постає перед військовими командирами в кожному збройному конфлікті. Крім цього, МГП детально регулює *методи та засоби ведення воєнних дій*. До заборонених *методів ведення вій-*

ни належать насамперед віроломство (ст. 37 ДП I) та віддання наказу не залишати нікого в живих (ст. 40 ДП I). Заборонені *засоби ведення війни* (тобто зброя) встановлюються як загальними положеннями (ст. 35-36 ДП I), так і конкретними міжнародними договорами, що визнають ті чи інші види зброї такими, що завдають надмірної шкоди та зайвих страждань.

1.8. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права

Міжнародний рівень. Порушення МГП вчиняються сторонами практично всіх збройних конфліктів, проте вважається доведеним, що завдяки наявності норм МГП у багатьох випадках вдається зменшити або звести до мінімуму страждання жертв збройних конфліктів. До чинників, які визначають процес імплементації МГП на міжнародному рівні та спрямовані на практичне виконання його положень, слід відносити, зокрема, взаємну зацікавленість сторін конфлікту в дотриманні норм МГП, міжнародну громадську думку та діяльність мас-медіа, створення органів міжнародного кримінального правосуддя та розвиток інституту воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві, матеріальну та політичну відповідальність держав за порушення зобов'язань за МГП, міжнародні слідчі процедури, діяльність МКЧХ, ООН, регіональних міжурядових та різноманітних неурядових організацій, дипломатичні зусилля окремих держав тощо. Серед усіх цих чинників найпомітнішою є тенденція до посилення кримінально-правового забезпечення дотримання МГП. Так, ЖК I-IV пішли шляхом установаження переліків «серйозних порушень», щодо яких держави взяли на себе зобов'язання запровадити відповідне національне кримінальне законодавство, розшукувати осіб, які звинувачені в їхньому вчиненні, та піддавати таких осіб своєму суду незалежно від їхнього громадянства або передати їх з цією самою метою іншій державі (ст. 49 ЖК I, ст. 50 ЖК II, ст. 129 ЖК III, ст. 146 ЖК IV). Перелік таких серйозних порушень міститься у ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV, ст. 85 ДП I. У результаті еволюції інституту воєнних злочинів у ст. 8 Римського Статуту 1998 р. йдеться не тільки про серйозні пору-

шення ЖК I-IV, але й про інші серйозні порушення МГП в умовах МЗК, а також про серйозні порушення спільної ст. 3 ЖК I-IV та інші серйозні порушення МГП в умовах НМЗК. Міжнародний кримінальний суд та інші органи міжнародного кримінального правосуддя сьогодні забезпечують переслідування воєнних злочинців на міжнародному рівні.

Національний рівень. Як зазначалося вище, переважна більшість норм МГП починає застосовуватися з початком збройного конфлікту. Виняток становлять положення, які зобов'язують держави вжити низку заходів ще в мирний час. Екстремальна ситуація збройного конфлікту, на застосування сторонами якого і розраховано МГП, змушує останнє встановити обов'язки держав завчасно забезпечити поширення знань про нього та включити його положення до внутрішньодержавного права.

Комплекс нормотворчих та організаційних заходів, що мають вживатися державами для імплементації МГП у мирний час, охоплює такі заходи, як: підготовка перекладів текстів договорів з МГП на національні мови; поширення текстів договорів та ознайомлення з ними як військовослужбовців, так і всього населення в цілому; припинення будь-яких порушень МГП і, зокрема, введення в дію кримінального законодавства, необхідного для покарання за воєнні злочини; забезпечення заходів з установами, визначення місцезнаходження та охорони осіб та об'єктів, що перебувають під захистом МГП; запобігання неправомірному використанню емблем Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а також інших емблем і знаків, захист яких передбачається МГП; забезпечення під час збройних конфліктів основних судових гарантій; набір і підготовка персоналу, що спеціалізується у сфері МГП, зокрема юридичних радників у збройних силах; створення та/або регулювання діяльності національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця), організацій цивільної оборони, національних інформаційних бюро; розміщення військових об'єктів, розробка і застосування зброї, а також методів і засобів ведення війни з урахуванням вимог МГП; створення в разі необхідності санітарних зон, нейтралізованих зон, зон безпеки і нейтральних зон.

З метою сприяння імплементації своїх зобов'язань з МГП в Україні було утворено Міжвідомчу комісію з імплементації в Україні

міжнародного гуманітарного права²³. Основними нормативно-правовими актами, прийнятими на виконання зобов'язань України у сфері МГП, є: Кримінальний кодекс України 2001 р. (криміналізація воєнних злочинів), Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» 1999 р., Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» 2002 р., «Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України», затверджене наказом Міністра оборони України від 11 вересня 2004 р. № 400.

²³ Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. № 1157.

2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) не наділяє самостійним правовим статусом журналістів¹ і не регулює професійну діяльність журналіста. Однак МГП містить положення, спрямовані на охорону осіб, які знаходяться під захистом, до певної категорії яких належать журналісти. Правовий статус журналіста згідно з МГП похідний від приналежності до певної категорії – цивільна особа (в окремих випадках некомбатантів), і конкретної діяльності, здійснюваної у процесі збройного конфлікту.

Загальний підхід міжнародного співтовариства та відображення ролі МГП у захисті журналістів у період збройних конфліктів закріплений у Резолюції Ради Безпеки ООН 1738 (2006) від 23 грудня 2006 р. Згідно з п. 1 та п. 2 Резолюції, Рада Безпеки ООН засуджує навмисні напади на журналістів, співробітників засобів масової інформації та пов'язаний з ними персонал у ситуаціях збройного конфлікту і закликає всі сторони покласти край такій практиці і нагадує у цьому зв'язку, що журналісти, працівники засобів масової інформації і пов'язаний з ними персонал, перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи і мають повагу й захист за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їхнім статусом цивільних осіб.

МГП не визначає зміст поняття та ознаки журналіста. У ст. 2 (а) проекту Конвенції ООН про захист журналістів у небезпечних відрядженнях у зонах збройного конфлікту 1975 р. термін журналіст означає «... будь-якого, що готує кіно-, радіо- і телематеріали, кор-

¹ Тут і далі ми використовуємо термін «журналіст» у широкому значенні. У Резолюції Ради Безпеки ООН 1738 (2006) від 23 грудня 2006 р. йдеться про «журналістів, працівників засобів масової інформації та пов'язаного з ними персоналу, що знаходиться в небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту». Доктрина і практика МГП розрізняє «воєнних кореспондентів» і «журналістів». У п. 4 ст. 4 А Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. йдеться про воєнних кореспондентів, а у ст. 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. говориться про журналістів.

респондента, репортера, фотографа, оператора і їх асистентів, для яких здійснення зазначеної діяльності зазвичай є основною професією ... ». Головним у понятті журналіста не є його статус, або професійні чи академічні звання, а його діяльність, суть якої полягає в тому, щоб збирати, переробляти і поширювати інформацію. Журналісти відповідають критеріям цієї професії, визначеними національним законодавством. Професійний статус журналіста підтверджують посвідченням.

Журналісти не мають особливого статусу в МГП², вони користуються загальним захистом від нападів, який МГП надає цивільним особам. Однак МГП, договірне і звичаєве, містить спеціальні норми, що відображають приналежність журналістів до певних категорій жертв війни.

У договірному МГП є лише дві норми, безпосередньо спрямовані на захист журналістів у період міжнародного збройного конфлікту. Це п. 4 ст. 4 А Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III) і ст. 79 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I). Ці норми визначають приналежність журналістів до конкретної категорії осіб, які знаходяться під захистом (військовополонені, цивільні), і відтак наділяють їх захистом відповідно до отриманого статусу. Втрата захисту визначається загальними положеннями, які застосовуються до відповідних категорій осіб. Причому йдеться здебільшого про міжнародний збройний конфлікт. Щодо неміжнародного збройного конфлікту взагалі немає конвенційних норм, безпосередньо спрямованих на захист журналістів як окремої категорії. Їм надаються загальні гарантії як особам, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях (ст. 3 загальна для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року).

² Укладачі ДП I не захотіли надавати журналістам особливого статусу, тому що «... будь-яке збільшення числа особливих статусів, яке буде неминуче супроводжуватися появою нових захисних знаків, може призвести до ослаблення захисту, що надається відповідно до вже прийнятих статусів ... » (Sandoz, Swinarski et Zimmerman (eds.), op. tit. (примітка 9), para. 3265 // Бальги-Галлуа А. Защита журналистов и средств массовой информации во время вооруженного конфликта / А. Бальги-Галлуа // Международный журнал Красного Креста 2004 (март, сентябрь): сборник статей / пер. с англ. и фр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2005. – С. 7.

Видання «Звичаєві норми Міжнародного гуманітарного права» містить Норму 34, яка застосовується до міжнародного і немежнародного збройного конфлікту: «Цивільні журналісти, що перебувають у професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, мають право на повагу і захист, поки вони не беруть безпосередньої участі у воєнних діях».

У сучасній доктрині МГП відповідно до загальних і спеціальних положень МГП виділяють дві категорії журналістів, що працюють у зонах збройного конфлікту: воєнні кореспонденти, акредитовані при збройних силах, і «незалежні» журналісти³. І перші, і другі належать до цивільних осіб, і є під захистом Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV) і відповідних положень ДП I.

Перша категорія журналістів, зазначена в ЖК III як воєнні кореспонденти, має подвійний статус. До них належать журналісти, що супроводжують збройні сили (прикомандировані до збройних сил (акредитовані) журналісти, висловлюючись сучасною термінологією⁴), в результаті чого виникає їх формальний зв'язок зі збройними силами.

Воєнні кореспонденти із цивільними особами, що входять до екіпажів військових літаків, постачальниками, особовим складом робочих команд або служб, на яких покладено побутове обслуговування збройних сил, належать до осіб, які супроводжують збройні сили (п. 4 ст. 4 А ЖК III).

До воєнних кореспондентів Словник міжнародного публічного права відносить будь-якого журналіста, «який перебуває в зоні проведення військових операцій, маючи на те дозвіл збройних сил воюючої сторони і користуючись захистом з їхнього боку, і виконує завдання з надання інформації про події, пов'язані з військовими

³ Бальги-Галлуа А. Защита журналистов и средств массовой информации во время вооруженного конфликта / А. Бальги-Галлуа // Международный журнал Красного Креста 2004 (март, сентябрь): сборник статей / пер. с англ. и фр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2005. – С. 7.

⁴ «Якщо прикомандирований до військової частини журналіст отримав офіційну акредитацію, з правової точки зору він стає воєнним кореспондентом». Як міжнародне право захищає журналістів у ситуаціях збройних конфліктів? // Інтерв'ю з Робіном Гайссом 27.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

діями»⁵. Це визначення, як і причини виділення воєнних кореспондентів, як окремої категорії осіб, які супроводжують збройні сили, відповідало практиці, що була під час Другої світової війни. Воєнний кореспондент носив формений одяг, прирівнювався до офіцерів і перебував у підпорядкуванні у командира того підрозділу, до якого він був прикомандирований⁶.

Право на статус військовополоненого для цієї категорії осіб є додатковою гарантією захисту. Тому важливе значення має застосування п. 4 ст. 4 А ЖК III спільно з п. 1 ст. 50 ДП I, яка, як обґрунтовано зазначає А. Бальгу-Галлуа «непрямо відносить осіб, що згадуються в статті 4.А (4) Женевської конвенції III, до категорії цивільних осіб»⁷.

Сучасна практика, зокрема в період іракського конфлікту, свідчить про поширення такого явища, як «прикомандировані» журналісти, тобто журналісти, які слідуєть за військовими частинами під час війни. Вони включалися до складу американських і британських військових підрозділів і брали на себе зобов'язання слідувати за військовою частиною, до якої вони прикомандировані і яка забезпечує їхній захист. Їх можна прирівнювати до воєнних кореспондентів, згадуваних в ЖК III⁸. Однак національна практика в цьому неоднозначна (щодо віднесення «прикомандированих» журналістів до воєнних кореспондентів і застосування п. 4 ст. 4 А ЖК III, або відмову від застосування зазначеної статті та розгляду «прикомандированих» журналістів як цивільних осіб згідно зі ст. 79 ДП I).

Правовий статус воєнних кореспондентів можна охарактеризувати відповідно до п. 4 ст. 4 А ЖК III як осіб, «супроводжуючих збройні сили, але що фактично не входять до їх складу ... за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку», тобто також як некомбатантів. Відповідно до зазначеної статті до цієї категорії осіб належать воєнні кореспондент-

⁵ Jean Salmon (dir.). Dictionnaire de droit international public. – Bruylant Bruxelles, 2001. – P. 275.

⁶ Бальги-Галлуа А. Защита журналистов и средств массовой информации во время вооруженного конфликта / А. Бальги-Галлуа // Международный журнал Красного Креста 2004 (март, сентябрь): сборник статей / пер. с англ. и фр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2005. – С. 7.

⁷ Там же. – С. 8.

⁸ Там же. – С. 12.

ти. Наголосимо, що важливою ознакою цієї категорії осіб є те, що вони не входять до складу збройних сил, і, як наслідок, є цивільними особами і мають відповідний захист.

Як вказує Ерік Давид у фундаментальному виданні з МГП «Принципи права збройних конфліктів», «Военний кореспондент» – поняття, що відноситься до сфери міжнародних збройних конфліктів. Военний кореспондент офіційно уповноважений воюючою стороною висвітлювати перебіг військових дій Завдяки цьому офіційному дозволу военний кореспондент користується у разі захоплення статусом військовополоненого, не будучи водночас прирівняним до особи зі складу збройних сил. Відтак военний кореспондент залишається цивільною особою нарівні з іншими журналістами і теж не може стати об'єктом нападу (ДП I, ст. 50, п. 1, і ст. 51, п. 1)»⁹.

Наголосимо, що незважаючи на формальний зв'язок зі збройними силами, воєнні кореспонденти належать до цивільних осіб, проте володіють правом на статус військовополонених, за умови, що вони мали дозвіл слідувати за збройними силами. Фактично, спочатку цивільний статус журналіста не змінюється під час «прикомандування» їх до збройних сил, але дає право на розповсюдження на них режиму військового полону в якості спеціального механізму захисту, в умовах відсутності інших норм про захист прав журналіста (ДП I був прийнятий на двадцять вісім років пізніше). Як вказує Р. Гайсс, воєнні кореспонденти ... «відносяться до категорії мирних громадян, але тільки воєнні кореспонденти можуть отримати статус військовополонених»¹⁰.

Критерієм приналежності до воєнних кореспондентів є отримання останніми належно оформленого дозволу на слідування за збройними силами відповідно до п. 4 ст. 4 А ЖК III¹¹. Посвідченням

⁹ Давид Э. Принципы права вооружённых конфликтов: курс лекций, прочитанных на юрид. фак. Открытого Брюссельского ун-та / Э. Давид. – М.: МККК, 2011. – С. 281.

¹⁰ Як міжнародне право захищає журналістів у ситуаціях збройних конфліктів? // Інтерв'ю з Робіном Гайссом 27.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

¹¹ Давид Э. Принципы права вооружённых конфликтов: курс лекций, прочитанных на юрид. фак. Открытого Брюссельского ун-та / Э. Давид. – М.: МККК, 2011. – С. 554.

особи, виданим воєнному кореспондентові збройними силами, підтверджується наявність відповідного дозволу (п. 4 ст. 4 А ЖК III)¹².

Ця категорія журналістів у разі потрапляння у полон може набувати статус військовополонених (п. 4 ст. 4 А ЖК III) та захист відповідно до ЖК III. Однак слід зазначити, що ці положення були прийняті в 1949 р і не цілком корелюють з положеннями ст. 79 ДП I і звичаєвого МГП. Щодо захисту цієї категорії журналістів застосовні положення договірною МГП про захист журналістів (ст. 79 ДП I) і Норма 34 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права, оскільки до воєнних кореспондентів повністю застосовні критерії ст. 79 ДП I та Норми 34 «журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту», які наділяють журналістів статусом цивільних осіб.

Безпосередня участь у військових діях цієї категорії журналістів незаконна, не зумовлює їх перехід у статус комбатанта, призводить до втрати імунітету від нападу (п. 3 ст. 51 ДП I), і перетворює журналіста (як і іншу особу, що належить до категорії цивільних осіб), в законний об'єкт нападу. Однак імунітет від нападу журналіст втрачає тільки в період безпосередньої участі у військових діях. Припинивши брати участь у військових діях, він знову набуває право на захист. Водночас журналіст може нести відповідальність за безпосередню участь у військових діях без права на це.

Не є безпосередньою участю у військових діях здійснення журналістами професійної діяльності, включаючи поширення журналістом матеріалів пропагандистського характеру¹³, а також самооборона.

Симулювання володіння статусом журналіста і вчинення нападу під прикриттям цього статусу на супротивника може бути кваліфіковано як віроломство (ст. 37 ДП I).

Критерієм приналежності до осіб, які супроводжують збройні сили, зокрема і воєнних кореспондентів, є наявність посвідчення особи відповідно до п. 4 ст. 4 А ЖК III (Додаток IV до ЖК III).

¹² Там же. – С. 281.

¹³ Бальги-Галлуа А. Защита журналистов и средств массовой информации во время вооруженного конфликта / А. Бальги-Галлуа // Международный журнал Красного Креста 2004 (март, сентябрь): сборник статей / пер. с англ. и фр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2005. – С. 14.

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИНИ, ЯКА СЛІДУЄ ЗА ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ

УДОСТОВЕРЕННЯ ЛІЧНОСТІ для лиця, следующего за вооружёнными силами

<div style="border: 1px solid black; width: 80px; height: 80px; margin: 0 auto;"></div> <p style="font-size: 8px; text-align: center;">Фотография владельца</p>	Фамилия _____ Имя и отчество _____ Дата и место рождения _____ Следует за вооружёнными силами в качестве _____ _____ _____
Дата составления удостоверения _____	Подпись владельца _____

ПРИМЕЧАНИЕ. Желательно, чтобы это удостоверение было составлено на двух-трёх языках и чтобы один из них был языком международного значения. Размеры удостоверения, складывающегося по пунктирной линии, 13 × 10 см

Оборотная сторона

Рост	Вес	Глаза	Волосы
Другие приметы	Оттиск пальцев (необязательно)	Группа крови	(Печать властей, выдавших удостоверение)
		Религия	
	(Левый указательный)	К СВЕДЕНИЮ	
	(Правый указательный)	Настоящее удостоверение выдается лицам, которые следуют за вооружёнными силами, не входя непосредственно в их состав. Лицо, которому оно выдано, обязано иметь его всегда при себе. Если его изымает помет в плен, он сам должен передать это удостоверение властям, которые его держат, для того, чтобы они могли установить его личность.	

ПРИЛОЖЕНИЕ IV В. КАРТОЧКА-ИЗВЕЩЕНИЕ О ВЗЯТИИ В ПЛЕН (см. статью 70)

Лицевая сторона			
Писать разборчиво и прописными буквами	1. Держава, за которой числится военнопленный _____		
2. Фамилия _____	3. Имя (полностью) _____	4. Отчество _____	
5. Дата рождения _____	6. Место рождения _____		
7. Звание _____			
8. Личный № _____			
9. Адрес семьи _____			
* 10. Взят в плен: (изи) _____			
Привыл из (категорії) _____ (госпиталі и пр.) _____			
* 11. а) Зарок _____ б) не ранен _____ в) выжорковел _____			
г) постраждаєт _____ д) бязел _____ е) легкое ранение _____			
ж) тяжёлое ранение _____			
12. Мой адрес в настоящее время: Номер пленного _____			
Обозначение лагеря _____			
13. Дата _____	14. Подпись _____		
* Неужное вычеркнуть. — К указанному здесь номеру не добавлять. — См. объяснение на оборотной стороне.			
Оборотная сторона			
Печать для военнопленных _____			Безопасно

Карточка-извещение о взятии в плен

К СВЕДЕНИЮ	В Центральное Агентство по делам военнопленных
Эта карточка должна быть запечатана каждым пленным немедленно после взятия его в плен и каждый раз, когда пленный меняет свой адрес в результате помещения его в госпиталь или другой лагерь. Настоящая карточка не имеет отношения к специальной карточке, которую пленному разрешается посылать своей семье.	Международный Комитет Красного Креста ЖЕНЕВА (ШВЕЙЦАРИЯ)
ПРИМЕЧАНИЕ. Эта карточка должна быть составлена на двух или трёх языках, в частности на русском языке пленного и на языке державы в плену державы. Размеры 15 × 10,5 см.	

Друга категорія журналістів (незалежні професійні журналісти) відрізняється від попередньої відсутністю формального зв'язку зі збройними силами (прикомандирування, акредитації). Ці особи також мають статус цивільних осіб, які виконують в умовах збройного конфлікту професійну діяльність, і перебувають під захистом (ЖК IV) і відповідних положень ДП I. Про це свідчить п. 1 ст. 79 ДП I, згідно з яким журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрадженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні п. 1 ст. 50 ДП I¹⁴ (аналогічне положення є в Нормі 34 Звичаєвого Міжнародного гуманітарного права).

З цього приводу Ерік Давид зазначає: «Ще однією категорією, що користується особливим захистом, є журналісти (інші, ніж воен-

¹⁴ Цивільною є особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у ст. 4 А, 1, 2, 3 і 6 Третьої конвенції і в ст. 43 ДП I. У разі сумнівів щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною, вона нею вважається.

ні кореспонденти, що отримали належно оформлений дозвіл на слідування за збройними силами, ЖК III, ст. 4А, п. 4)». На них поширюється захист, що надається цивільним особам, і вони можуть отримувати посвідчення особи, що підтверджує їх статус (Додатковий протокол I, ст. 79)»¹⁵.

Отже, сама по собі ст. 79 ДП I безпосередньо не забезпечує захист. Однак вона «встановлює, що журналісти мають ті ж права і ту ж ступінь захисту, що і мирні жителі під час міжнародних збройних конфліктів»¹⁶, і так забезпечує повний захист журналістів в період міжнародного збройного конфлікту. Напад на журналіста, як і на цивільних осіб загалом, є серйозним порушенням Женевських конвенцій і кваліфікується як воєнний злочин.

Безпосередня участь у військових діях цієї категорії журналістів також незаконна, не зумовлює їх перехід у статус комбатанта, і призводить до втрати імунітету від нападу (п. 3 ст. 51 ДП I).

Згідно з п. 3 ст. 79 ДП I журналісти можуть отримувати посвідчення особи відповідно до зразка, що наводиться в Додатку 2 «Посвідчення журналіста, який перебував у небезпечному відрядженні» до ДП I. Це посвідчення особи не наділяє певним статусом – воно лише «засвідчує статус його пред'явника як журналіста»¹⁷. Право на статус цивільної особи не залежить від наявності цього посвідчення¹⁸. Посвідчення видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює, і підтверджує статус його пред'явника як журналіста. Слід зазначити, що таке посвідчення може бути видано тільки в умовах міжнародного збройного конфлікту.

¹⁵ Давид Э. Принципы права вооружённых конфликтов: курс лекций, прочитанных на юрид. фак. Открытого Брюссельского ун-та / Э. Давид. – М.: МККК, 2011. – С. 554.

¹⁶ Як міжнародне право захищає журналістів у ситуаціях збройних конфліктів? // Інтерв'ю з Робіном Гайссом 27.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

¹⁷ Бальги-Галлуа А. Защита журналистов и средств массовой информации во время вооруженного конфликта / А. Бальги-Галлуа // Международный журнал Красного Креста 2004 (март, сентябрь): сборник статей / пер. с англ. и фр. – М.: Международный Комитет Красного Креста, 2005. – С. 11.

¹⁸ Там же. – С. 10.

ПОСВІДЧЕННЯ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ У НЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ВІДРЯДЖЕННЯХ (ст. 79 ДП І)

<p>NOTICE</p> <p>This identity card is issued to journalists on dangerous professional missions in areas of armed conflicts. The holder is entitled to be treated as a civilian under the Geneva Conventions of 12 August 1949, and their Additional Protocol I. The card must be carried at all times by the bearer. If he is detained, he shall at once hand it to the Detaining Authorities, to assist in his identification.</p> <p>ملحوظة</p> <p>تصرف هذه البطاقة الصحفية للكلمين مهمات خطيرة في مناطق النزاعات المسلحة وتبقى لها صحتها أن يتعامل معاملة المدنيين التي وفقا لاتفاقيات جنيف الأربعة ١٢ آب / أغسطس ١٩٤٩ ولهاها (بروتوكولها) الإضافي الأول. ويجب أن يحفظ صاحب البطاقة بها دائما وإذا احتجز يجب أن يسلمها فوراً إلى سلطة الاعتقال لتساعد على تحديد هويته.</p>	<p>(Name of country issuing this card) (اسم القطر الصادر لهذه البطاقة)</p> <p>(Nombre del país que expide esta tarjeta) (Nom du pays qui a délivré cette carte)</p> <p>(Название страны, выдавшей настоящее удостоверение)</p>
<p>NOTA</p> <p>La presente tarjeta de identidad se expide a los periodistas en misión profesional peligrosa en zonas de conflictos armados. Su titular tiene derecho a ser tratado como persona civil conforme a los Convenios de Ginebra del 12 de agosto de 1949 y su Protocolo adicional I. El titular debe llevar la tarjeta consigo, en todo momento. En caso de ser detenido, la entregará inmediatamente a las autoridades que lo detengan a fin de facilitar su identificación.</p>	<p>IDENTITY CARD FOR JOURNALISTS ON DANGEROUS PROFESSIONAL MISSIONS</p> <p>بطاقة الهوية الخاصة بالصحفيين الكلمين بمهمات مهنية خطيرة</p>
<p>AVIS</p> <p>La présente carte d'identité est délivrée aux journalistes, en mission professionnelle périlleuse dans des zones de conflit armé. Le porteur a le droit d'être traité comme une personne civile aux termes des Conventions de Genève du 12 août 1949 et de leur Protocole additionnel I. La carte doit être portée en tout temps par son titulaire. Si celui-ci est arrêté, il la remettra immédiatement aux autorités qui le retiennent afin qu'elles puissent l'identifier.</p>	<p>TARJETA DE IDENTIDAD DE PERIODISTA EN MISION PELIGROSA</p> <p>CARTE D'IDENTITÉ DE JOURNALISTE EN MISSION PÉRILLEUSE</p>
<p>ПРИМЕЧАНИЕ</p> <p>Настоящее удостоверение выдается журналистам, находящимся в опасных профессиональных командировках в районах вооруженного конфликта. Это обладатель имеет право на обращение с ним как с гражданским лицом в соответствии с Женевскими конвенциями от 12 августа 1949 г. и Дополнительным протоколом I к ним. Владелец настоящего удостоверения должен постоянно иметь его при себе. В случае задержания он немедленно вручает его задерживающим властям для содействия установлению его личности.</p>	<p>УДОСТОВЕРЕНИЕ ЖУРНАЛИСТА, НАХОДЯЩЕГОСЯ В ОПАСНОЙ КОМАНДИРОВКЕ</p>

У договірному МГП, яке діє у період неміжнародних збройних конфліктів, немає спеціальних норм, які були б спрямовані на захист журналістів. Журналісти, як особи, які не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті, належать до категорії цивільних осіб. Тому журналістам надається загальний захист як цивільним особам відповідно до спільної ст. 3 Женевських конвенцій і ст. 4 ДП II.

Більш прогресивними є положення Звичаєвого міжнародного гуманітарного права, Норма 34 яка застосовна і в умовах неміжнародного збройного конфлікту: «Цивільні журналісти, що знаходяться в професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, мають право на повагу і захист, поки вони не беруть безпосередньої участі у військових діях».

Отже, загальною підставою захисту журналіста в умовах міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту є заборона безпосередньої участі у військових діях. Тому для отримання ефективного захисту згідно МГП журналіст зобов'язаний ідентифікувати себе як цивільна особа і утримуватися від будь-яких ворожих дій та безпосередньої участі у військових діях.

Журналіст може нести відповідальність за порушення норм МГП, безпосередню участь у військових діях без права на це, зокрема як шпигун і найманець. Симулювання володіння статусом журналіста і вчинення нападу під прикриттям цього статусу в супротивника може бути кваліфіковано як віроломство (ст. 37 ДП I). Журналіст несе відповідальність за сприяння вчиненню міжнародних злочинів (агресії, воєнних злочинів, геноциду, злочинів проти людства), і може бути суб'єктом індивідуальної кримінальної відповідальності згідно з міжнародним правом за вчинення міжнародних злочинів.

3. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

3.1. Основні міжнародні договори з міжнародного гуманітарного права

- **Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. (Женевські конвенції про захист жертв війни)**

Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 р.

Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р.

- **Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.**

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми. Женева, 8 грудня 2005 р.

Гаазька конвенція (III) про початок воєнних дій, 18 жовтня 1907 р.

Гаазька конвенція (IV) про закони та звичаї сухопутної війни. Додаток: Положення про закони та звичаї сухопутної війни, 18 жовтня 1907 р.

Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

Другий протокол до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 26 березня 1999 р.

Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, 26 листопада 1968 р.

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.

Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Нью-Йорк, 10 грудня 1976 р.

Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про осколки, які не піддаються виявленню до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, (Протокол I). Женева, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р., (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про заборону або обмеження застосування запальної зброї до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, (Протокол III). Женева, 10 жовтня 1980 р.

Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, Нью-Йорк, 13 жовтня 1995 р.

Протокол про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, (Протокол V), 28 листопада 2003 р.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, 25 травня 2000 р.

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, Нью-Йорк, 4 грудня 1989 р.

Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 р.

Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 18 вересня 1997 р.

Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р. (зі змінами на основі протоколів від 10 листопада 1998 р., 12 липня 1999 р., 30 листопада 1999 р., 8 травня 2000 р., 17 січня 2001 р. й 16 січня 2002 р.).

3.2. Джерела національного права України з питань міжнародного гуманітарного права

1. Кримінальний кодекс України (статті 433 «Насильство над населенням в районі воєнних дій», 434 «Погане поводження з військовополоненими», 435 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зло-

вживання ними», 438 «Порушення законів та звичаїв війни», 439 «Застосування зброї масового знищення», 440 «Розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення», 442 «Геноцид», 445 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала», 447 «Найманство».

2. Закон України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 08.07.1999 р. № 862-IV.

3. Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28.11.2002 р. № 330-IV.

4. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24.03.1999 р. № 548-XIV.

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII.

6. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2000 р. № 1157 «Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права».

8. Бойовий статут сухопутних військ Збройних Сил України. *Частина III «Взвод, відділення, екіпаж танка»*. Затверджено Наказом командувача Сухопутних військ Збройних Сил України від 29.12.10 № 575 (Розділ 11. Міжнародне гуманітарне право про ведення війни. Обмеження загального характеру щодо ведення бойових дій).

9. Наказ Міністра оборони України від 11.09.2004 р. № 400 «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України».

10. Кодекс поведінки військовослужбовця Збройних Сил України – учасника бойових дій (Додаток 6 до Наказу Міністра оборони України № 400).

11. Про затвердження Порядку виготовлення, видачі та реєстрації особистих іменних посвідчень медичного персоналу, що використовує емблему Червоного Хреста Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2000 р. № 939.

4. ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ ВІД 12 СЕРПНЯ 1949 РОКУ ТА ДОДАТКОВІ ПРОТОКОЛИ ДО НИХ (ВИТЯГ)

Спільні статті 2 і 3 чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року

Стаття 2

На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується у разі оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни.

Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не зустрине жодного збройного спротиву.

Хоча одна з держав, які перебувають у конфлікті, може не бути учасницею цієї Конвенції, держави, які є її учасницями, залишаються зобов'язаними нею у своїх взаємовідносинах. Крім того, вони зобов'язані Конвенцією стосовно зазначеної держави, якщо остання приймає та застосовує її положення.

Стаття 3

У разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру та виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1. З особами, які не беруть безпосередньо участі в воєнних діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також з позбавленими боєздатності (*hors de combat*) внаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, повинні за всіх обставин користуватися гуманним поведінням, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб:

- a) посягання на життя і фізичну недоторканність, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й катування;
- b) захоплення заручників;
- c) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;
- d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими націями як необхідні.

2. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу.

Неупереджена гуманітарна організація, така, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту.

Крім того, сторони конфлікту повинні шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частину інших положень цієї Конвенції.

Застосування попередніх положень не впливає на правовий статус сторін конфлікту.

**Витяг
з Женевської конвенції про поводження
з військовополоненими
від 12 серпня 1949 року**

Стаття 4

А. Військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1. Особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил.

2. Членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

- a) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих;
- b) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані;
- c) вони носять зброю відкрито;
- d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни.

3. Членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує.

4. Осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, воєнних кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку.

5. Членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

6. Жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

В. З наведеними нижче особами поводяться так само, як і з військовополоненими, згідно із цією Конвенцією:

1. Особами, які належать або належали до збройних сил окупованої країни, якщо держава-окупант вважає за потрібне з причини такої відданості інтернувати їх, навіть якщо перед тим їх було звільнено тоді, коли бойові дії проходили за межами окупованої зазначеною державою території, зокрема коли ці особи зробили безуспішну спробу приєднатися до збройних сил, до яких вони належать і які ведуть бойові дії, або коли вони не з'явилися за викликом, зробленим з метою їхнього інтернування.

2. Особами, які належать до однієї з категорій, перелічених у цій статті, яких прийняли на своїй території нейтральні держави або держави, що не воюють, і яких ці держави повинні інтернувати відповідно до міжнародного права, якщо вони не вирішать застосувати до них більш сприятливий режим; проте на цих осіб не поширюються положення статей 8, 10, 15, 30 п'ятого абзацу, статей 58-67, 92, 126, та у випадках, коли між сторонами конфлікту й заінтересованою нейтральною державою або державою, що не воює, існують дипломатичні відносини, положення статей стосовно держави-покровительки. У випадку, коли існують такі дипломатичні відносини, сторонам конфлікту, від яких залежать ці особи, дозволяється здійснювати стосовно них функції держави-покровительки, передбачені цією Конвенцією, без шкоди для тих функцій, які ці сторони зазвичай виконують відповідно до дипломатичної й консульської практики та угод.

С. Ця стаття жодним чином не впливає на статус медичного й духовного персоналу, передбачений у статті 33 цієї Конвенції.

**Витяг
з Додаткового протоколу до Женевських
конвенцій від 12 серпня 1949 року, що
стосується захисту жертв міжнародних
збройних конфліктів (Протокол I)
від 8 червня 1977 року**

Стаття 1. Загальні принципи і сфера застосування

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються додержувати цього Протоколу та забезпечувати його додержання за будь-яких обставин.

2. У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи й комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості.

3. Цей Протокол, що доповнює Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни, застосовується при ситуаціях, зазначених у статті 2, спільній для цих Конвенцій.

4. Ситуації, згадані в попередньому пункті, включають збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Глава II Цивільні особи й цивільне населення

Стаття 50. Визначення цивільних осіб і цивільного населення

1. Цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої конвенції та у статті 43 цього Протоколу. У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою.

2. Цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами.

3. Присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру.

Стаття 51. Захист цивільного населення

1. Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. З метою здійснення цього захисту, на доповнення до інших застосовуваних норм міжнародного права, за всіх обставин слід додержувати таких норм.

2. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення.

3. Цивільні особи користуються захистом, передбаченим цим Розділом, за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

4. Напади невибіркового характеру заборонено. До нападу невибіркового характеру належать:

- a) напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;
- b) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; або
- c) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом;

і які, таким чином, у кожному такому випадку поражають воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

5. Серед інших належить вважати невибірковими такі види нападів:

- a) напад шляхом бомбардування будь-якими методами або засобами, при якому як єдиний воєнний об'єкт розглядається ряд явно пов'язаних один з одним і розрізняваних воєнних об'єктів, розміщених у місті, у селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти; і
- b) напад, котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосеред-

ньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти.

6. Заборонено напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій.

7. Присутність або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб не повинні використовуватись для захисту певних пунктів або районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити воєнні об'єкти від нападу або прикрити воєнні дії, сприяти чи перешкодити їм. Сторони, що перебувають у конфлікті, не повинні направляти пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб з метою спробувати захистити воєнні об'єкти від нападу чи прикрити воєнні операції.

8. Будь-яке порушення цих заборон не звільняє сторони, що перебувають у воєнному конфлікті, від їх правових зобов'язань щодо цивільного населення й цивільних осіб, у тому числі від зобов'язань вживати запобіжних заходів, передбачених у статті 57.

Розділ III Поводження з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті

Глава I Сфера застосування й захист осіб та об'єктів

Стаття 72. Сфера застосування

Положення, що містяться в даному розділі, є доповненням до норм, що стосуються гуманітарного захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, які містяться в Четвертій конвенції, зокрема її частинах I і III, а також до інших застосовуваних норм міжнародного права, щодо захисту основних прав людини в період міжнародних збройних конфліктів.

Стаття 75. Основні гарантії

1. Тією мірою, якою їх стосується ситуація, зазначена у статті 1 цього Протоколу, з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, і не користуються сприятливим ставленням згідно з Конвенціями або згідно з цим Протоколом, за всіх обставин поводитись гуманно, і вони, як мінімум, користуються захистом, передбаченим у цій статті, без будь-якої несприятливого розрізнення заснованої на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови,

релігії чи віросповідання, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу або на яких-небудь інших подібних критеріях. Кожна сторона має з повагою ставитися до особи, честі, переконань та релігійних обрядів усіх таких осіб.

2. Заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів:

а) насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема

- i) вбивство;
- ii) катування всіх видів – фізичні чи психічні;
- iii) тілесні покарання; і
- iv) каліцтво;

б) знущання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поводження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі;

- с) взяття заручників;
- д) колективне покарання; і
- е) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

3. Будь-яка особа, що піддається арешту, затриманню або інтернуванню за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, має бути невідкладно проінформована зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів, за винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення. Такі особи повинні бути звільнені у найкоротший строк і в будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними.

4. Особі, визнаній винною у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного зі збройним конфліктом, не може бути винесено жодного вироку, і вона не може бути піддана жодному покаранню, крім як за постановою неупередженого й відповідним чином створеного суду, що додержує загальноновизнаних принципів звичайного судочинства, які включають таке:

а) процедура повинна передбачати, щоб обвинувачений був без затримки проінформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, й надавати звинуваченому до і під час суду всі необхідні права та засоби захисту;

б) жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, крім як на підставі кримінальної відповідальності;

с) жодна особа не може бути звинувачена у вчиненні кримінального правопорушення або засуджена за нього на підставі будь-якої дії чи упушення, які не є кримінальним правопорушенням згідно з нормами національного законодавства або міжнародного права, дія яких поширювалася на цю особу під час вчинення такої дії чи бездіяльності; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване в той час, коли було вчинено це кримінальне правопорушення, якщо після вчинення правопорушення законом установлюється легше покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;

d) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена за законом;

e) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;

f) жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе або визнання себе винною;

g) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право допитувати свідків, які дають свідчення проти нього, або вимагати, щоб свідки були допитані, а також право на виклик і допит свідків на його користь на тих самих умовах, що й для свідків, які дають свідчення проти нього;

h) жодна особа не може переслідуватися або каратися тією ж стороною за правопорушення, за яке згідно з тим самим законом і судовою процедурою даній особі раніше було винесено вирок, що виправдовує чи засуджує її;

i) кожний, хто є переслідуваним у судовому порядку за правопорушення, має право на те, щоб вирок суду було оголошено публічно;

і) при винесенні вироку засудженому має бути повідомлено про його право на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

5. Жінки, свобода яких обмежується з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для чоловіків. Вони перебувають під безпосереднім наглядом жінок. Однак у випадках, коли затримуються чи інтернуються сім'ї, їх, за можливості, розміщують в одному й тому самому місці й утримують як окремі сім'ї.

6. Особи, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, користуються захистом, передбаченим цією статтею, до їх остаточного звільнення, репатріації чи влаштування навіть після закінчення збройного конфлікту.

7. Щоб уникнути будь-якого сумніву щодо переслідування осіб, які звинувачуються у вчиненні воєнних злочинів або у злочинах проти людства, та суду над ними, застосовуються такі принципи:

а) особи, які звинувачуються в таких злочинах, повинні переслідуватися й передаватися до суду згідно із чинними нормами міжнародного права; і

б) будь-які особи, які не користуються сприятливим поведженням згідно з Конвенціями і цим Протоколом, користуються поведженням, передбаченим цією статтею, незалежно від того, є чи не є злочини, в яких їх звинувачують, серйозним порушенням Конвенцій і цього Протоколу.

8. Жодне з положень цієї статті не може бути використане як таке, що обмежує будь-яке інше сприятливіше положення, що надає особам, про які йдеться в пункті 1, більший захист згідно з будь-якими застосовуваними нормами міжнародного права.

Глава III

Журналісти

Стаття 79. Заходи щодо захисту журналістів

1. Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні пункту 1 статті 50.

2. Як такі вони користуються захистом згідно з Конвенціями й цим Протоколом за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах, на статус, передбачений статтею 4 а (4) Третьої конвенції.

3. Вони можуть отримувати посвідчення особи згідно зі зразком, що наводиться в Додатку 2 до цього Протоколу. Це посвідчення, що видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює, підтверджує статус його пред'явника як журналіста.

**Витяг
з Додаткового протоколу до Женевських
конвенцій від 12 серпня 1949 року, що
стосується захисту жертв збройних конфліктів
неміжнародного характеру (Протокол II),
від 8 червня 1977 року**

Стаття 1. Основна сфера застосування

1. Цей Протокол розвиває й доповнює статтю 3, загальну для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, не змінюючи існуючих умов їх застосування, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами і антиурядовими збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосувати цей Протокол.

2. Цей Протокол не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами.

Частина II Гуманне поводження

Стаття 4. Основні гарантії

1. Усі особи, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні, мають право на повагу до своєї особистості, своєї честі, своїх переконань та своїх релігійних обрядів. За всіх обставин з ними поведуться гуманно й без будь-якого несприятливого розрізнення. Заборонено видавати наказ не залишати нікого в живих.

2. Без шкоди для загальних положень, зазначених вище, заборонено й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії щодо осіб, зазначених у пункті 1:

а) посягання на життя, здоров'я, фізичний і психічний стан осіб, зокрема, вбивство, а також таке жорстоке поводження, як катування, каліцтво чи будь-які форми тілесних покарань;

б) колективні покарання;

с) взяття заручників;

д) акти тероризму;

е) знущання над людською гідністю, зокрема, образливе поводження, згвалтування, примус до проституції або непристойне посягання у будь-якій формі;

ф) рабство й работоргівля в усіх їх формах;

г) грабіж;

h) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

3. Дітям забезпечується необхідне піклування та допомога, зокрема:

а) вони отримують освіту, включаючи релігійне й моральне виховання, згідно з побажаннями їх батьків або, в разі відсутності батьків, тих осіб, які опікуються ними;

б) вживаються всі необхідні заходи для сприяння воз'єднанню тимчасово роз'єднаних сімей;

с) діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях;

д) особливий захист, передбачений цією статтею щодо дітей, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, продовжує застосовуватися до них, якщо вони беруть безпосередню участь у воєнних діях, у су-переч положенням підпункту с), і потраплять у полон.

е) у разі необхідності і по можливості за згодою їх батьків або осіб, які за законом або звичаєм несуть головну відповідальність за опіку над ними, вживаються заходи для тимчасової евакуації дітей із району військових дій в більш безпечний район усередині країни, при цьому забезпечується супровід їх особами, відповідальними за їх безпеку і благополуччя.

Стаття 5. Особи, свобода яких обмежена

1. На доповнення до положень статті 4 щодо осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, інтерновані вони чи затримані, додержуються, як мінімум, таких положень:

а) поведження з пораненими та хворими визначено положеннями статті 7;

б) особи, зазначені в цьому пункті, такою ж мірою, як і місцеве цивільне населення, постачаються продовольством і питною водою, їм забезпечуються умови для збереження здоров'я і додержання гігієни, а також надається захист від суворих кліматичних умов і небезпек збройного конфлікту;

в) їм дозволено отримувати допомогу в індивідуальному чи колективному порядку;

г) їм дозволено відправляти свої релігійні обряди і, за наявності відповідних прохань та коли це доречно, отримувати духовну допомогу від осіб, таких як священники, що виконують релігійні функції;

д) у разі залучення до роботи їх забезпечують умовами праці та захистом, аналогічними до тих, які надаються місцевому цивільному населенню.

2. Ті, хто несе відповідальність за інтернування чи затримання осіб, про яких ідеться в пункті 1, додержують, у межах своїх можливостей щодо цих осіб, таких положень:

а) за винятком випадків спільного розміщення чоловіків і жінок, що складають одну сім'ю, жінки утримуються в приміщеннях, окремих від приміщень, що займають чоловіки, і перебувають під наглядом жінок;

б) їм дозволено надсилати й отримувати листи та поштові листівки, кількість яких може бути обмежена компетентною владою, якщо вони вважатимуть це за необхідне;

в) місця утримання інтернованих і затриманих осіб не повинні бути розміщені поблизу зони бойових дій. Особи, зазначені в пункті 1, мають бути евакуйовані, коли місця їх інтернування чи затримання зазнають прямої небезпеки в результаті збройного конфлікту, якщо їх евакуація може бути здійснена в досить безпечних умовах;

г) вони користуються правом на медичне обслуговування;

д) їх фізичному чи психічному здоров'ю й недоторканності не завдається шкоди шляхом якої-небудь невинуватеної дії чи недоліку. Заборонено піддавати осіб, зазначених у цій статті, жодним медичним процедурам, необхідність в яких не викликана станом здоров'я відповідних осіб і які не відповідають загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються щодо вільних осіб за аналогічних з медичної точки зору обставин.

3. Особи, на яких не поширюються положення пункту 1, але свобода яких якимось чином обмежена з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, користуються гуманним поводженням згідно зі статтею 4 та пунктами 1 а), б), d) і 2 б) цієї статті.

4. Якщо приймається рішення про звільнення осіб, позбавлених волі, ті, хто приймає такі рішення, вживають необхідних заходів для забезпечення безпеки таких осіб.

Стаття 6. Кримінальне переслідування

1. Ця стаття застосовується до судового переслідування й покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройними конфліктами.

2. Жодне судове рішення не виноситься й жодне покарання не накладається щодо особи, визнаної винною у правопорушенні, крім як на підставі вироку суду, що забезпечує основні гарантії незалежності й неупередженості, зокрема:

а) процедура має передбачати, щоб звинувачений був без затримки інформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, та надавати звинуваченому до і під час суду над ним усі необхідні права й засоби захисту;

б) жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, крім як на підставі особистої кримінальної відповідальності;

с) жодна особа не може бути визнана винною у зв'язку з будь-якою дією чи бездіяльністю в будь-якому кримінальному правопорушенні, яке не було кримінальним правопорушенням за законом під час його вчинення; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване, коли було вчинено дане кримінальне правопорушення; якщо після вчинення правопорушення законом встановлено більш легке покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;

d) кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена згідно із законом;

е) кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;

ф) жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе чи до визнання себе винною.

3. Під час винесення вироку засудженому має бути повідомлено про його права на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

4. Смертний вирок не виноситься особам, які на момент вчинення правопорушення не досягли вісімнадцятирічного віку, та не виконується щодо вагітних жінок і матерів, які мають малолітніх дітей.

5. Під час припинення воєнних дій органи, що перебувають при владі, прагнуть надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, були вони інтерновані чи затримані.

5. РЕЗОЛЮЦІЯ 1738 (2006), УХВАЛЕНА РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН НА 5613-МУ ЗАСІДАННІ 23 ГРУДНЯ 2006 РОКУ

Рада Безпеки,

беручи до уваги свою головну відповідальність за Статутом Організації Об'єднаних Націй за підтримання міжнародного миру та безпеки і, підкреслюючи важливість прийняття заходів, які спрямовані на запобігання і врегулювання конфліктів,

підтверджуючи свої резолюції 1265 (1999), 1296 (2000) та 1674 (2006) про захист цивільних осіб в збройному конфлікті і свою резолюцію 1502 (2003) про захист персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею гуманітарного персоналу в зонах конфліктів, а також інші відповідні резолюції та заяви свого Голови,

підтверджуючи свою прихильність цілям Статуту Організації Об'єднаних Націй, які викладені у статті 1 (1 – 4) Статуту, і принципам Статуту, які викладені у статті 2 (1 – 7) Статуту, включаючи свою прихильність принципам політичної незалежності, суверенної рівності й територіальної цілісності всіх держав і повазі суверенітету всіх держав,

підтверджуючи, що сторони в збройному конфлікті несуть головну відповідальність за прийняття всіх можливих заходів для забезпечення захисту цивільних осіб, порушених збройним конфліктом,

посилаючись на Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року, зокрема на третю Женевську конвенцію від 12 серпня 1949 року про поводження з військовополоненими і Додаткові протоколи від 8 червня 1977 року, зокрема на статтю 79 Додаткового протоколу I, що стосується захисту журналістів, що знаходяться в небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту,

особливо відзначаючи, що існуючі норми міжнародного гуманітарного права забороняють здійснювати напади, які навмисно спрямовані проти цивільних осіб, та які в умовах збройних конфліктів є воєними злочинами, і нагадуючи державам про необхідність не залишати такі злочинні діяння безкарними,

нагадуючи, що на державах – учасницях Женевських конвенцій лежить зобов'язання розшукувати осіб, які обвинувачені у тому, що вони скоїли або наказали скоїти серйозне порушення положень цих Конвенцій, і зобов'язання передавати їх своєму суду, яким би не було їх громадянство, чи, можливо, передавати їх для суду іншій заінтересованій державі в тому випадку, якщо ця держава має докази, що дають підставу для звинувачення цих осіб,

звертаючи увагу всіх держав на весь спектр механізмів правосуддя і примирення, включаючи національні, міжнародні та «змішані» кримінальні суди і трибунали і комісії зі встановлення істини і примирення, і відзначаючи, що такі механізми можуть сприяти не тільки встановленню індивідуальної відповідальності за тяжкі злочини, але і забезпечення миру, істини, примирення і прав жертв,

визнаючи важливе значення всеосяжного, послідовного і спрямованого на досягнення конкретних результатів підходу до захисту цивільних осіб в збройному конфлікті, включаючи планування на ранніх етапах, і підкреслюючи необхідність прийняття широкої стратегії щодо запобігання конфліктам, яка всеосяжним чином зачіпала б корінні причини збройних конфліктам, з метою зміцнення захисту цивільних осіб на довгостроковій основі, у тому числі шляхом заохочення сталого розвитку, ліквідації бідності, національного примирення, благого правління, демократії, верховенства права, поваги та захисту прав людини,

будучи глибоко стурбованими частішими актами насильства в багатьох частинах світу, які вчиняються щодо журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаного з ними персоналу в ході збройних конфліктам, зокрема навмисними нападами в порушення норм міжнародного гуманітарного права,

визнаючи, що розгляд Радою Безпеки питання про захист журналістів у збройних конфліктах викликано невідкладним і важливим характером цього питання, і визнаючи ту цінну роль, яку Генеральний секретар може грати в наданні додаткової інформації з цього питання,

1. засуджує навмисні напади на журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаний з ними персонал в ситуації збройного конфліктам і закликає всі сторони покласти край такій практиці;

2. у зв'язку з цим нагадує, що журналісти, працівники засобів масової інформації і пов'язаний з ними персонал, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи і користуються повагою і захистом, за умови, що вони не вчиняють ніяких дій, які несумісні з їхнім статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, які акредитовані при збройних силах, на статус військовополонених, передбачений статтею 4.А.4 третьої Женевської конвенції;

3. нагадує також, що апаратура та споруди засобів масової інформації - це цивільні об'єкти і не повинні бути об'єктом нападу або репресалій, якщо тільки вони не є воєнні об'єктами;

4. знову заявляє про своє засудження усяке підбурювання до насильства щодо цивільних осіб під час збройного конфлікту, знову заявляє далі про необхідність притягнення до відповідальності – відповідно до застосовуваних міжнародним правом – осіб, які підбурюють до насильства, і заявляє про свою готовність при санкціонуванні місії розглядати, заходи у зв'язку з виступами в засобах масової інформації, підбурювані до геноциду, злочинів проти людяності та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права;

5. нагадує про свою вимогу, щоб всі сторони в збройному конфлікті в повній мірі дотримувалися застосовані до них згідно з міжнародним правом зобов'язання, що стосуються захисту цивільних осіб в збройному конфлікті, включаючи журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаний з ними персонал;

6. наполегливо закликає держави і всі інші сторони в збройному конфлікті робити все можливе для запобігання порушень норм міжнародного гуманітарного права щодо цивільних осіб, включаючи журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаний з ними персонал;

7. підкреслює відповідальність держав за дотримання відповідних зобов'язань згідно з міжнародним правом щодо припинення безкарності та притягнення до судової відповідальності осіб, які винні у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права;

8. наполегливо закликає всі сторони під час збройного конфлікту поважати професійну незалежність і права журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаного з ними персоналу як цивільних осіб;

9. нагадує, що умисні напади на цивільних осіб та інших осіб, які користуються захистом, і вчинення систематичних, широко-

масштабних порушень норм міжнародного гуманітарного права і прав людини під час збройного конфлікту можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і знову підтверджує свою готовність розглядати такі ситуації і при необхідності вживати належних заходів;

10. пропонує державам, які ще не зробили цього, розглянути можливість стати стороною Додаткових протоколів I і II 1977 р. до Женевських конвенцій якнайскоріше;

11. підтверджує, що він буде розглядати питання про захист журналістів у збройному конфлікті виключно в рамках пункту порядку денного, який має назву «Захист цивільних осіб у збройному конфлікті»;

12. просить Генерального секретаря включати в свої доповіді про захист цивільних осіб під час збройного конфлікту питання про захист та безпеку журналістів, співробітників засобів масової інформації і пов'язаного з ними персоналу.

6. ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО БЕЗПЕКУ ЖУРНАЛІСТІВ І ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИТУАЦІЯХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Війна в Іраку змусила «Репортери без кордонів» нагадати воюючим сторонам про принципи міжнародного гуманітарного права, що захищають журналістів і засоби масової інформації в таких ситуаціях. Зважаючи на ці обставини, на семінарі 20 січня 2003 року була прийнята Декларація, «Репортери без кордонів» закликає організації із захисту свободи преси підтримати її.

Учасники,

Враховуючи, що свобода засобів масової інформації та вільне і безперешкодне здійснення журналістської діяльності мають важливе значення для забезпечення права осіб та громадськості бути поінформованим за всіх обставин;

Відзначаючи зі стурбованістю, що журналісти і засоби масової інформації все частіше стали об'єктом нападу під час збройного конфлікту;

Відзначаючи, що пропаганда властива всім збройним конфліктам;

Нагадуючи, що бойовий дух у цивільного населення супротивника не може бути військовою метою.

Сприймаючи, що практика «впровадження» журналістів у військові частини сторін конфлікту має тенденцію до збільшення;

Нагадуючи, що засоби масової інформації не повинні бути використані для вчинення, ані для підбурювання до вчинення інших дій, які суперечать міжнародному гуманітарному праву, актів геноциду чи актів насильства;

І підтверджуючи:

Журналісти і фахівці в галузі інформації повинні розглядатися в якості цивільних осіб, і вони охороняються як такі відповідно до норм міжнародного гуманітарного права;

Журналісти мають право на однаковий захист, незалежно від їх професійного статусу (позаштатні журналісти або ті, хто належать агентству або іншим засобам масової інформації), від їх національності, і від того, приймаються вони кудись в системі супроводу;

Журналіст, який діє у військових частинах в залежності від його / її обов'язків, не може вважатися учасником бойових дій, за винятком, якщо буде встановлено, що його / її діяльність вносить прямий і реальний внесок у військові дії;

Техніка й обладнання засобів масової інформації повинні розглядатися як цивільні об'єкти, що користуються захистом, притаманним такому статусу, якщо тільки не може бути доведено їхнє використання у військових цілях;

Домовились про наступне:

1. Оскільки акти насильства або погрози насильством проти цивільних осіб і об'єктів заборонено, журналісти, техніка й обладнання засобів масової інформації не повинні бути об'єктом нападу чи репресалій. Засоби масової інформації повинні користуватись імунітетом проти воєнного нападу та репресалій, окрім як у випадках, коли вони стали вчиняти або закликати вчиняти діяння, що суперечать міжнародному гуманітарному праву, акти геноциду або акти насильства проти осіб і об'єктів, що перебувають під захистом.

2. Заборонено нападати на місця, де збираються журналісти, де би такі місця не знаходилися.

3. Журналісти повинні утримуватися від будь-яких дій або діяльності, несумісної з їх статусом цивільних осіб.

4. Навіть якщо засоби масової інформації використовуються в цілях пропаганди, вони не є військовими цілями; вони не відповідають критеріям «ефективний внесок у військові дії», а також «явна військова перевага» передбачених § 2 статті 52 I Додаткового Протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. Відповідно, засоби масової інформації, які використовуються для цілей пропаганди, не можуть бути атакованими, ні знищеними повністю або частково, ні взяті в полон або нейтралізовані.

5. Забороняються напади на устаткування і споруди ЗМІ, що використовуються для військових цілей, наслідки яких можуть спричинити випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб або нанести шкоду цивільним об'єктам, який

буде непропорційним по відношенню до конкретної і прямої воєнної переваги.

6. Під час нападу на устаткування і споруди ЗМІ, що використовуються для військових цілей, всі умови повинні бути дотримані, щоб бути в змозі обґрунтувати, що напад і всі можливі запобіжні заходи були вжиті в діяльності, щоб уникнути або звести до мінімуму випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і заподіння шкоди цивільним об'єктам.

7. У разі нападів на обладнання та споруди, використовуваних у військових цілях, що може зашкодити цивільним особам, повинне бути своєчасно дане ефективне конкретне попередження за допомогою придатних для цього засобів, якщо тільки обставини не роблять це неможливим.

8. У разі нападу, що викликає втрати журналістів або пошкодження устаткування та споруди ЗМІ, сторони, що перебувають у конфлікті, повинні співпрацювати у встановленні фактів, зокрема, у повному обсязі, і швидко обмінюватися й надавати будь-яку інформацію і факти, які є в їх розпорядженні, щодо даних осіб.

9. У відповідності зі статтями 49, 50, 129 і 146, спільних для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, на кожному зі сторін у конфлікті покладено обов'язок розшукувати осіб, обвинувачених у тому, що вони скоїли або наказали скоїти порушення положень, викладених у цій Декларації, та передавати таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, до своїх власних судів. Сторона також може, якщо вважає за краще, передати таких осіб для суду іншій зацікавленій стороні за умови, що ця сторона надала докази, достатні для порушення справи. Кожна сторона повинна вжити необхідні заходи для боротьби з усіма актами, що суперечать положенням цієї Декларації.

Прийнята 20 січня 2003 року
в Парижі, переглянута 8 січня 2004 р.

Текст перекладений з ресурсу http://www.rsf.org/IMG/pdf/guide_gb.pdf

7. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЖУРНАЛІСТІВ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Організація Об'єднаних Націй

Спеціальний доповідач ООН із захисту права на свободу думок і їх вираження наділений мандатом проводити збір інформації про порушення права на свободу вираження поглядів (Резолюція 7/36, березень 2008 р.).

Спеціальний доповідач ООН виконує відповідно до свого мандату такі дії:

- 1) готує доповідь на основі інформації держав-членів про порушення права на свободу думок і їх вираження, загрозу безпеці журналістів і спрямовує її Раді з прав людини;
- 2) приймає індивідуальні скарги про порушення права на свободу думок і їх вираження, загрозу безпеці журналістів;
- 3) здійснює візити в держави для встановлення фактів порушення права на свободу думок і їх вираження, загрози безпеці журналістів;
- 4) надає щорічні доповіді про діяльність з виконання мандата до Ради з прав людини і в Генеральну Асамблею.

Контакти Спеціального доповідача Девіда Кейя:

Fax: +41 22 917 9006

Email: freedex@ohchr.org

Організація з безпеки і співробітництва в Європі

У структурі ОБСЄ діє Бюро Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ. Бюро є міжурядовою організацією, уповноваженою захищати і пропагувати свободу ЗМІ. Діяльність Представника з питань свободи ЗМІ зосереджена на оперативному вжитті заходів у разі серйозних проблем недотримання державами-учасницями принципів і зобов'язань ОБСЄ щодо свободи вираження думок і свободи ЗМІ.

Робота Бюро Представника охоплює проведення різних заходів з надання сприяння у вирішенні виникаючих питань, зокрема й шляхом надання експертних консультацій під час підготовки законодав-

чих та нормативно-правових актів, надання технічного сприяння та організації навчання, відвідування держав та обміну інформацією, надання регулярних звітів Постійній раді та публічних виступів.

Бюро здійснює захист журналістів у випадках переслідування, позбавлення волі та фізичного нападу.

У Бюро можна звернутися електронною поштою: pm-fom@osce.org.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста

Гаряча лінія + 41 79 217 32 85, <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/hotline-010106>, для журналістів, які опинилися в скрутному становищі. Послугою гарячої лінії можуть скористатися роботодавці та родичі журналістів або зв'язатися з одним з офісів МКЧХ за адресою press.gva@icrc.org, щоб повідомити, про зникнення, поранення, або взяття під варту журналіста і попросити про допомогу. У таких ситуаціях МКЧХ може надати різну допомогу: від отримання підтвердження проведеного арешту, отримання доступу до осіб, яких тримають під вартою, надання інформації про місце знаходження журналіста його родичам і роботодавцям, налагодження сімейних зв'язків і активного пошуку зниклих журналістів до здійснення евакуації журналістів у разі їх поранення.

Гарячою лінією слід користуватися, якщо журналіст, що перебуває у відрядженні:

- зник;
- захоплений чи заарештований;
- затриманий.

Звернутися в МКЧХ може:

- сім'я журналіста;
- редактор періодичного видання, в якому працює журналіст;
- спілка журналістів його держави;
- регіональне або міжнародне об'єднання журналістів.

Відомості, які необхідно надати МКЧХ:

- 1) ім'я та контактні дані особи, що звернулася;
- 2) ім'я та контактні дані журналіста, а саме:
 - повне ім'я;
 - повне ім'я батька;
 - дата та місце народження;
 - громадянство;

- як підтримується зв'язок з журналістом під час відрядження;
- контактні дані сім'ї журналіста й інших людей, з якими необхідно зв'язатися.

Обставини інциденту:

- що відбулось (зникнення, арешт тощо);
- де трапився інцидент, і за яких обставин;
- де і коли журналіста бачили востаннє (отримали від нього звістки);
- характер відрядження;
- які заходи вже вжиті та ким;
- а також будь-які інші відомості, які можуть виявитися корисними.

Як МКЧХ може допомогти

У разі зникнення: спробувати отримати відомості від сторін конфлікту із будь-якого іншого джерела. Як тільки влада (це можуть бути державні органи і неурядові структури), що утримує журналіста, підтвердить факт його захоплення, арешту або смерті, повідомити родину.

МКЧХ може також повідомити владу держави походження журналіста та відповідне (і) журналістське (і) об'єднання, але тільки за згодою родини.

У разі захоплення в полон або утримання під вартою: звернутися за дозволом для делегата МКЧХ відвідати журналіста, за необхідності в супроводі лікаря.

Забезпечити обмін сімейною інформацією між журналістом і його сім'єю, можливо, за допомогою послань Червоного Хреста, які МКЧХ передає адресатам.

У разі звільнення журналіста: забезпечити його повернення на батьківщину, якщо немає інших посередників.

Правові підстави діяльності МКЧХ із захисту журналістів під час збройного конфлікту

Діяльність МКЧХ в ситуаціях міжнародного збройного конфлікту має міцну правову основу, а саме чотири Женевські конвенції 1949 року та Додатковий протокол I 1977 року.

У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру МКЧХ може пропонувати свої послуги відповідній державі на підставі ст.

3, що загальна для всіх чотирьох Женевських конвенцій, та Додаткового протоколу II 1977 р.

МКЧХ також володіє широким правом гуманітарної ініціативи, яке визнане міжнародним співтовариством. Це дає змогу йому за згодою відповідної влади діяти в ситуаціях внутрішніх заворушень і напруги в державі, на які не поширюються Женевські конвенції і їх Додаткові протоколи.

Матеріал підготовлений на основі інформації з https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/hotline_rus.pdf

Контакти Української делегації МКЧХ

Адреса: м. Київ, вул. Червоноармійська 6«0», 01030

Голова делегації: Ален Ешліманн

Контактна особа: Ашот Астабачян

Телефон офісу: +38 067 50 94 206

Мови: англійська, російська

Луганська суб-делегатія МКЧХ

Адреса: м. Луганськ, вул. Стандартний городок, 12А, 91031

Глава суб-делегатії: Даніель Буннског

Телефон: +38 064 25 80 333

Донецький офіс МКЧХ

Адреса: м. Донецьк, просп. Ватутіна, 39, 83086

Керівник офісу: Фішер Дена

Телефон: +38 098 73 26 418

Одеський офіс МКЧХ

Адреса: м. Одеса, вул. Катерининська, 24, Офіс 15, 65045

Керівник офісу: Сара Раоуї

Телефон: +38 064 52 43 328

Сєверодонецький офіс МКЧХ

Адреса: м. Сєверодонецьк, вул. Маяковського, 5В

Керівник офісу: Яннік Бучлі

Телефон: +38 064 52 43 328

Маріупольський офіс МКЧХ

Адреса: м. Маріуполь, вул. Миколаївська, 7/17

Керівник офісу: Румлі Таша

Телефон: +38 067 46 66 094

Офіс МКЧХ у Слов'янську

вул. Урицького, 9

Керівник офісу: Ганна Гасттесчі

Телефон: +38 067 38 14 831

Репортери без кордонів

Надає матеріальну допомогу незалежним засобам масової інформації, що працюють під час криз, таких як війна, заворушення чи політичні, гуманітарні катастрофи.

Допомагає журналістам у вигнанні з їх запитамі щодо захисту або надання притулку та надання фінансової допомоги журналістам, які потребують її.

Діє гаряча лінія «SOS Presse» (33) 1 4777-7414. Ця безкоштовна гаряча лінія дає змогу миттєво передавати інформацію на «Репортери без кордонів», яка залежно від ситуації може надати їм консультації та контакти, або попередити місцеву владу або консульські установи тощо про небезпеку.

8. ЛІТЕРАТУРА З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

- **Періодичні видання**

1. Международный журнал Красного Креста // <https://www.icrc.org/rus/resources/international-review/index.jsp>
2. Український часопис міжнародного права // jusintergentes.com.ua

- **Навчальні та довідкові видання**

1. Бальги-Галлуа А. Защита журналиста и средств массовой информации во время вооружённого конфликта // Международный журнал Красного Креста. Сборник статей 2004 (март, сентябрь). – <https://www.icrc.org/rus/assets/files/other/article1.pdf>
2. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основні галузі: підручник / В. Г. Буткевич, В. В. Мицик, О. В. Задорожній; за ред. В. Г. Буткевича. – К. : Либідь, 2004.
3. Буше-Сольнье Ф. Практический словарь гуманитарного права. – М., 2004.
4. Бюньон Ф. Эмблемы Красного Креста и Красного Полумесяца: Правовая защита эмблем Красного Креста и Красного Полумесяца // Правила по использованию эмблемы Красного Креста и Красного Полумесяца национальными обществами: сб. ст. – М., 1995.
5. Бюньон Ф. Международный Комитет Красного Креста и защита жертв войны / МККК. – М., 2005.
6. Давид Э. Принципы права вооружённых конфликтов : курс лекций, прочитанных на юрид. фак. Открытого Брюссельского ун-та / Э. Давид. – М. : МККК, 2011.
7. Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права : монографія / Задорожній Олександр Вікторович ; Укр. асоціація міжнар. права, Ін-т. міжнар. відосин Київ. нац. ун-ту. ім. Тараса Шевченка, каф. міжнар. права. – Київ, К.І.С., 2015. – 712 с. (Бібліотека каф. міжнародного права)
8. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним / МККК. – 3-е изд., испр. – М., 2003.

9. Как международное право защищает журналистов в ситуациях вооруженных конфликтов? // Интервью с Робинот Гайссом. 27.07.2010. <https://www.icrc.org/rus/resources/documents/interview/protection-journalists-interview-270710.htm>

10. Кальсховен Ф. Ограничения методов и средств ведения войны / МККК. – М., 1999.

11. Комментарий к Дополнительным протоколам от 8 июня 1977 г. к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 г. (Комментарий к Дополнительному протоколу II) / под ред. И. Сандо, К. Свинарски, Б. Циммерман; МККК. – М., 1998.

12. Основные положения Женевских конвенций и Дополнительных протоколов к ним / МККК. – М., 1994.

13. Основные положения права войны / МККК. – М., 1995.

14. основополагающие принципы движения Красного Креста и Красного Полумесяца / МККК. – М., 1995.

15. Пикте Ж. Развитие и принципы международного гуманитарного права / МККК. – М., 1998.

16. Репецкий В. М. Міжнародне гуманітарне право: підручник / В. М. Репецкий, В. М. Лисик. – К.: Знання, 2007.

17. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. – К.: К.І.С., 2014.

18. Устав Международного Комитета Красного Креста // Международный журн. Красного Креста. – 1998. – № 22.

9. РЕСУРСИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

International Criminal Court

<http://www.icc-cpi.int/>

– офіційний сайт Міжнародного кримінального суду – першого постійного правового інституту, у компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, військові злочини і злочини проти людяності.

International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

<http://www.un.org/icty/>

– офіційний сайт Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 р.

International Criminal Tribunal for Rwanda

<http://www.ict.r.org/>

– офіційний сайт Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид і інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид і інші подібні порушення, скоєні на території сусідніх держав (ICTR).

International Humanitarian Fact Finding Comission

<http://www.ihffc.org>

– сайт Міжнародної гуманітарної комісії з установлення фактів. Новини, юридична база, історія і структура комісії.

Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця

<http://www.ifrc.org>

– офіційний сайт Міжнародної федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Детально описана структура Федерації з посиланнями на національні товариства.

Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця
<http://www.redcross.int>

– офіційний сайт Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Міжнародний комітет Червоного Хреста

<http://www.icrc.org>

<https://www.icrc.org/ru/homepage>

– офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Amnesty International

<http://www.amnesty.org>

– сайт міжнародної неурядової організації «Міжнародна амністія», що привертає увагу до порушень прав людини і виступає за дотримання міжнародних стандартів. В її завдання входить мобілізація громадськості з метою чинення тиску на осіб, що порушують права людини.

Human Rights Watch

<http://www.hrw.org>

– сайт неурядової організації Human Rights Watch. Сфери діяльності: запобігання дискримінації, відстоювання політичних свобод, розслідування геноциду, військових злочинів і злочинів проти людяності.

Medecins sans Frontieres / Doctors Without Borders

<http://www.paris.msf.org>

– неурядова міжнародна організація з надання медичної допомоги людям, що постраждали в результаті збройних конфліктів і стихійних лих.

Medecins du Monde / Doctors of the World

<http://www.medecinsdumonde.org/>

– неурядова міжнародна організація, що займається наданням гуманітарної допомоги.

Correlates of War Military Interstate Disputes Data Set

<http://www.correlatesofwar.org/>

– проект академічного дослідження історії воєн, покликаний полегшити збір, поширення і використання точних і достовірних кількісних даних у міжнародних відносинах. База даних «Міждержавний військовий конфлікт», зібрана в рамках проекту *Correlates of War*, охоплює період 1816 – 1992 рр. і забезпечує інформацію про конфлікти, в яких одна чи більш держав загрожують чи використовують силу проти однієї чи більш інших держав.

British American Security Information Council

<http://www.basicint.org>

– дослідницький ресурс з питань трансатлантичної безпеки, ядерної зброї і зброї масового знищення. Торгівля зброєю.

The U.S. Arms Control and Disarmament Agency

<http://dosfan.lib.uic.edu/acda/>

– незалежне федеральне агентство США. Займається питаннями роззброювання, контролю над озброєннями, заборони хімічної зброї.

Stockholm International Peace Research Institute

<http://www.sipri.se>

– проблеми миру і безпеки. Вивчає питання поширення зброї, заборони ядерної і хімічної зброї. Врегулювання конфліктів. Одна з найвідоміших європейських організацій, що здійснює дослідження у сфері міжнародної безпеки.

Internet Guide to Human Rights, Globalization and Humanitarian Relief

<http://www.guidetoaction.org/>

– збройні конфлікти, міжнародна допомога, права людини і гуманітарне право, імміграція, всесвітній розвиток, багатонаціональні корпорації, ООН. Підтримується каліфорнійською Інтерактивною мережею по правах людини.

Association of Humanitarian Lawyers

<http://www.humanlaw.org/>

– офіційний сайт приватної, некомерційної організації, що підтримує ініціативи у сфері гуманітарного права і прав людини.

International Humanitarian Law (ICRC web-site's section)

<http://www.icrc.org/eng/ihl>

– розділ офіційного сайту Міжнародного комітету Червоного Хреста, присвячений міжнародному гуманітарному праву: конвенції, основні поняття, статті, міжнародні огляди.

УВКБ ООН у Білорусі, Молдові та Україні

<http://unhcr.org.ua/uk/>

Jean-Pictet Competition

<http://www.concourspictet.org>

– сайт міжнародного студентського конкурсу на знання гуманітарного права імені Ж. Пікте. Змагання проходять у форматі рольових ігор, судових дебатів, за результатами яких журі оцінює теоретичні знання і практичне розуміння міжнародного гуманітарного права поданих команд.

Yearbook of International Humanitarian Law

<http://www.wihl.nl/>

– англomовний журнал «Щорічник міжнародного гуманітарного права», проект Інституту Ассера, Гаага (T.M.C. Asser instituut Naague).

10. ФАХІВЦІ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

- Гнатівський
Микола
Миколайович** доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, президент Європейського Комітету із запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню або покаранню, кандидат юридичних наук, доцент, email: gnatovsky@gmail.com
- Гутник
Віталій
Володимирович** доцент кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, email: vitalik_gutnik@ukr.net
- Задорожній
Олександр
Вікторович** завідувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професор, кандидат юридичних наук, email: alexander.zadorozhny2012@gmail.com
- Коваль
Дмитро
Олександрович** старший викладач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська Юридична академія», кандидат юридичних наук, email: dm.o.koval@gmail.com
- Кориневич
Антон
Олександрович** асистент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, email: korynevych@gmail.com
- Короткий
Тимур
Робертович** доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська Юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент, email: tymur_korotkyi@ukr.net

- Лисик
Володимир
Михайлович** доцент кафедри міжнародного права Львівського національного університету ім. І. Франка, кандидат юридичних наук, доцент,
email: v.m.lysyk@gmail.com
- Льовін
Антон
Валерійович** доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент,
email: loewin.av@gmail.com
- Мережко
Олександр
Олександрович** завідувач кафедри права Київського національного лінгвістичного університету, доктор юридичних наук, професор,
email: amerezhko@yahoo.com
- Плотніков
Олексій
Вікторович** доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук,
email: olexiyplotnikov@gmail.com
- Поєдинок
Ольга
Романівна** старший викладач кафедри зовнішньої політики Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, кандидат юридичних наук,
email: olga.poedinok@gmail.com
- Сенаторова
Оксана
Василівна** доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент,
email: oksana.senatorova@gmail.com
- Хендель
Наталія
Володимирівна** доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська Юридична академія», кандидат юридичних наук,
email: n.v.hendel@gmail.com

11. ПЕРЕЛІК МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ХРОНОЛОГІЧНОМУ ПОРЯДКУ

1. Паризька декларація про морську війну, 1856 р.
2. Резолюції Женевської міжнародної конференції. Женева, 26-29 жовтня 1863 р.
3. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих воїнів у діючих арміях, 22 серпня 1864 р.
4. Додаткові статті про поліпшення долі поранених під час війни. Женева, 20 жовтня 1868 р.
5. Декларація про заборону застосування розривних і запально-куль, Санкт-Петербург, 29 листопада 1868 р.
6. Проект декларації про закони і звичаї війни, Брюссель, 27 серпня 1874 р.
7. Закони сухопутної війни. Оксфорд, 9 вересня 1880 р.
8. **Гаазька мирна конференція 1899 р.**
 - Заклучний акт Міжнародної мирної конференції. Гаага, 29 липня 1899 р.
 - Гаазька конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, 29 липня 1899 р.
 - Гаазька конвенція (II) про закони і звичаї сухопутної війни, 29 липня 1899 р.
 - Гаазька конвенція (III) про поширення положень Женевської конвенції 1864 р. на морську війну, 29 липня 1899 р.
 - Декларація про незастосування снарядів, маючих єдиним призначенням розповсюджувати задушливі чи шкідливі гази. Гаага, 29 липня 1899 р.
 - Декларація про незастосування куль, що легко розвертаються або сплющуються (кулі «дум-дум»). Гаага, 29 липня 1899 р.
9. Конвенція про звільнення шпитальних суден під час війни від портових та інших зборів. Гаага, 21 грудня 1904 р.
10. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 6 липня 1906 р.

11. Гаазька мирна конференція 1907 р.

- Заключний акт Другої міжнародної мирної конференції. Гаага, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (I) про мирне розв'язання міжнародних зіткнень, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (II) про обмеження застосування сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (III) про початок воєнних дій, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (IV) про закони та звичаї сухопутної війни. Додаток: Положення про закони та звичаї сухопутної війни, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (V) про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (VI) про становище торговельних суден противника в разі початку війни, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (VII) про перетворення торговельних суден у військові, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (VIII) про встановлення підводних мін, що автоматично підриваються від дотику, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (IX) про бомбардування морськими силами під час війни, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (X) про застосування до морської війни засад Женевської конвенції 1864 р., 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (XI) про деякі обмеження користування правом захоплення у морській війні, 18 жовтня 1907 р.
- Гаазька конвенція (XII) про створення Міжнародного призового суду, 18 жовтня 1907 р.
- Додатковий протокол до Конвенції про створення Міжнародного призового суду, Гаага, 19 вересня 1910 р.
- Гаазька конвенція (XIII) про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни, 18 жовтня 1907 р.
- Декларація про заборону метання снарядів і вибухових речовин з повітряних куль. Гаага, 1907 р.

12. Заключний акт Лондонської морської конференції. Лондон, 26 лютого 1909 р.

- Декларація про право морської війни. Лондон, 26 лютого 1909 р.

13. Керівництво про правила ведення морської війни. Оксфорд, 9 серпня 1913 р.

14. Договір про використання підводних човнів і шкідливих газів під час війни. Вашингтон, 6 лютого 1922 р.

15. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і бактеріологічних засобів. Женева, 17 червня 1925 р.

16. Конвенція про нейтралітет під час морської війни. Гавана, 20 лютого 1928 р.

17. **Женевські конвенції 1929 р. про захист жертв війни**

- Заключний акт Дипломатичної конференції. Женева, 27 липня 1929 р.
- Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 27 липня 1929 р.
- Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, 27 липня 1929 р.

18. Договір про відмову від війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога). Вашингтон, 1928 р.

19. Договір про обмеження та скорочення морських озброєнь. Лондон, 22 квітня 1930 р.

- Протокол про правила підводної війни. Лондон, 6 листопада 1936 р.
- Додаток: Правила дій підводних човнів по відношенню до торговельних суден у военний час.

20. Проект Конвенції про захист цивільного населення, на територіях, окупованих ворогом. Токіо, 1934 р.

21. Договір про захист культурних, наукових установ та історичних пам'яток (Пакт Реріха). Вашингтон, 15 квітня 1935 р.

22. Ніонська угода про заходи боротьби з піратськими діями підводних човнів, 14 вересня 1937 р.

- Додаткова угода до Ніонської угоди, Женева, 17 вересня 1937 р.

23. Проект Конвенції про захист цивільного населення від нових видів зброї. Амстердам, 1938 р.

24. Угода між Урядами Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Сполучених Штатів Америки та Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, та Тимчасовим Урядом Французької Республіки про судове переслідування та покарання

головних військових злочинців європейських країн осі. Лондон, 8 серпня 1945 р.

- Статут Міжнародного військового трибуналу для суду і покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Лондон, 8 серпня 1945 р.
- Статут Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу, 1946 р.

27. Про підтвердження принципів міжнародного права, які визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 95 (I), 11 грудня 1946 р.

28. Американський договір про мирне врегулювання (Боготський пакт), 1948 р.

29. Міжнародна конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. Нью-Йорк, 9 грудня 1948 р.

30. Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни

- Заключний акт Женевської дипломатичної конференції, 12 серпня 1949 р.
- Женевська конвенція (I) про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, 12 серпня 1949 р.
- Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, 12 серпня 1949 р.
- Женевська конвенція (III) про поводження з військовополоненими, 12 серпня 1949 р.
- Женевська конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни, 12 серпня 1949 р.

Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Женева, 8 червня 1977 р.

Додаток 1 до Додаткового протоколу I. Правила, що стосуються розпізнавання. Женева, 8 червня 1977 р.

Додаток 2 до Додаткового протоколу I. Посвідчення журналіста, що перебуває у небезпечній командировці. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Женева, 8 червня 1977 р.

Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми. Женева, 8 грудня 2005 р.
Резолюція Женевської дипломатичної конференції, 12 серпня 1949 р.

31. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту

- Заключний акт Міжурядової конференції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.
- Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.
- Виконавчий регламент Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.
- Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.
- Другий протокол до Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 26 березня 1999 р.
- Резолюція Міжурядової конференції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Гаага, 14 травня 1954 р.

32. Правила про обмеження небезпек, яких може зазнати цивільне населення під час війни. Женева, вересень 1956 р.

33. Права людини під час збройних конфліктів. Резолюція XXIII Міжнародної конференції з прав людини. Тегеран, 12 травня 1968 р.

34. Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, 26 листопада 1968 р.

35. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення, 10 квітня 1972 р.

36. Принципи міжнародного співробітництва відносно виявлення, арешту, видачі й покарання осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людства. Затверджені резолюцією 3074 (XXVIII) Генеральної Асамблеї ООН, 3 грудня 1973 р.

37. Європейська конвенція про незастосування строку давності до злочинів проти людства і воєнних злочинів, Страсбург, 25 січня 1974 р.

38. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, Нью-Йорк, 10 грудня 1976 р.

39. Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.

- Завершальний акт Женевської дипломатичної конференції 1974-1977 рр. Женева, 10 липня 1977 р.
- Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. Женева, 8 червня 1977 р.
- Додаток 1 до Додаткового протоколу I. Правила, що стосуються розпізнавання. Женева, 8 червня 1977 р.
- Додаток 2 до Додаткового протоколу I. Посвідчення журналіста, що перебуває у небезпечній командировці. Женева, 8 червня 1977 р.
- Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру. Женева, 8 червня 1977 р.
- Резолюція Женевської дипломатичної конференції 1974-1977 рр. Женева, 8 червня 1977 р.

40. Рішення про системи зброї малого калібру. Женева, 28 вересня 1979 р.

41. Конвенція про заборону застосування конкретних видів звичайної зброї

- Заключний акт Конференції ООН про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію. Женева, 10 жовтня 1980 р.
- Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 10 жовтня 1980 р.
- Протокол про осколки, які не піддаються виявленню до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, (Протокол I). Женева, 10 жовтня 1980 р.

- Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р., (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних пошкоджень або мають невивіркову дію, 10 жовтня 1980 р.
 - Протокол про заборону або обмеження застосування запальної зброї до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, (Протокол III). Женева, 10 жовтня 1980 р.
 - Протокол про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, Нью-Йорк, 13 жовтня 1995 р.
 - Протокол про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатись такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію, (Протокол V), 28 листопада 2003 р.
42. Статут Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, 26 листопада 1987 р.
43. Конвенція про права дитини, 4 грудня 1989 р.
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, 25 травня 2000 р.
44. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, Нью-Йорк, 4 грудня 1989 р.
45. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення, 13 січня 1993 р.
46. Угода про першочергові заходи стосовно захисту жертв збройного конфлікту, Москва, 24 вересня 1993 р.
47. Статут Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, що були вчинені на території колишньої Югос-

лавії з 1991 р. Додаток до Резолюції 827 (1993) Ради Безпеки ООН, 25 травня 1993 р.

48. Керівництво Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі, 12 червня 1994 р.

49. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид і інші подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав, у період з 1 січня 1994 р. по 31 грудня 1994 р. Додаток до Резолюції 955 (1994) Ради Безпеки ООН, 8 листопада 1994 р.

50. Договір між Урядом України і Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) про відкриття Місії МКЧХ в Україні, 5 грудня 1995 р.

51. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, 18 вересня 1997 р.

52. Угода щодо організації міжнародної діяльності складових частин Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця від 26 листопада 1997 р.

53. Статут Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, 1 жовтня 1997 р.

54. Статут Міжнародного комітету Червоного Хреста, 24 червня 1998 р.

55. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р. (зі змінами на основі протоколів від 10 листопада 1998 р., 12 липня 1999 р., 30 листопада 1999 р., 8 травня 2000 р., 17 січня 2001 р. і 16 січня 2002 р.).

56. Статут Спеціального суду для Сьєрра-Леоне, Ради Безпеки ООН, 16 січня 2002 р.

Угода між Організацією Об'єднаних Націй і урядом Сьєрра-Леоне про створення Спеціального суду по Сьєрра-Леоне. 2002.

57. Додатковий протокол III до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової розпізнавальної емблеми. Женева, 8 грудня 2005 р.

Зміст

ВСТУП	3
1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	5
1.1. Поняття міжнародного гуманітарного права	5
1.2. Історичний розвиток міжнародного гуманітарного права	9
1.3. Джерела міжнародного гуманітарного права	11
1.4. Принципи міжнародного гуманітарного права	15
1.5. Сфера застосування міжнародного гуманітарного права	18
1.6. Правовий статус окремих категорій осіб у міжнародному гуманітарному праві	24
1.7. Основні засади ведення воєнних дій	28
1.8. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права	30
2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	33
3. ДЖЕРЕЛА МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	44
3.1. Основні міжнародні договори з міжнародного гуманітарного права	44
3.2. Джерела національного права України з питань міжнародного гуманітарного права	46
4. ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ ВІД 12 СЕРПНЯ 1949 РОКУ ТА ДОДАТКОВІ ПРОТОКОЛИ ДО НИХ (ВИТЯГ)	48
5. РЕЗОЛЮЦІЯ 1738 (2006), УХВАЛЕНА РАДОЮ БЕЗПЕКИ ООН НА 5613-МУ ЗАСІДАННІ 23 ГРУДНЯ 2006 РОКУ	63
6. ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО БЕЗПЕКУ ЖУРНАЛІСТІВ І ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В СИТУАЦІЯХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	67
7. МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЖУРНАЛІСТІВ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	70
8. ЛІТЕРАТУРА З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ..	75
9. РЕСУРСИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	

У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	77
10.ФАХІВЦІ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	81
11.ПЕРЕЛІК МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ З МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У ХРОНОЛОГІЧНОМУ ПОРЯДКУ . .	83

Наукове видання

**Гнатовський Микола Миколайович
Короткий Тимур Робертович
Хендель Наталія Володимирівна**

**МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО
ДОВІДНИК
ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ**

2-ге видання, доповнене

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 5,35. Зам. № 1509-02.
Наклад 50 прим.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1044 від 17.09.02)
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. (048) 7777-591
e-mail: maritimebooks@yandex.ru
www: law-books.od.ua